

Γεωγραφίες

Αρ. 35 (2020)

Γεωγραφίες, Τεύχος 35, 2020

**ΓΕΩΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΕΣ: ΟΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ ΤΟΥ
ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΥ/ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟΥ, ΟΙ
ΕΠΙΔΗΜΙΕΣ ΚΑΙ Ο COVID-19**

-

Οι γεωγραφίες του προσφυγικού/μεταναστευτικού, οι επιδημίες και ο COVID-19

Η συγκυρία της πανδημίας και η έντονη χωρική διαίρεση που τη χαρακτηρίζει μας οδήγησε στη διεύρυνση των «Γεωεπικαιροτήτων» από δύο σχόλια σε τέσσερα. Σ' αυτό βοήθησε και η ηλεκτρονική έκδοση του συγκεκριμένου τεύχους. Επιλέξαμε δύο θέματα που συνδέονται έντονα. Το πρώτο αναφέρεται στο προσφυγικό/μεταναστευτικό, ένα «παλιό» θέμα για το οποίο υπάρχουν αφιερώματα (βλ. τχ. 13/2007) και πυκνή αρθρογραφία στο περιοδικό. Στο τεύχος αυτό ζητήσαμε από την Όλγα Λαφαζάνη και τον Άκη Παπαταξιάρχη να φωτίσουν τις τελευταίες εξελίξεις και κυρίως τα πρόσφατα συμβάντα στη Λέσβο. Το δεύτερο θέμα αναφέρεται στην ασθένεια COVID-19: άμεσα με τον σχολιασμό των επιπτώσεων της πανδημίας στη Νότια Ευρώπη από την ομάδα έρευνας «COVID-19_Regional_Labour» και έμμεσα με την ιστορική περιγραφή μεγάλων πολεοδομικών παρεμβάσεων που υλοποιήθηκαν στην Ευρώπη με αφορμή επιδημίες ή θέματα υγιεινής από τον Άρη Καλαντίδη. Ευχαριστούμε τους συναδέλφους και τη συνάδελφο για την προσφορά τους και σε προσεχές τεύχος θα εμβαθύνουμε στις άνισες χωροκοινωνικές επιπτώσεις του COVID-19.

ΛΕΣΒΟΣ 2015-2020: ΜΕΤΑΞΥ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΡΡΙΨΗΣ

Όλγα Λαφαζάνη¹

Την 1η Μαρτίου του 2020 μια ομάδα περίπου 40 Μυτιληνίων στο λιμάνι της Θερμής εμποδίζουν τους πρόσφυγες που επιβαίνουν σε μια φουσκωτή βάρκα να αποβιβαστούν. Με φωνές, απειλές, προσβολές για πολλές ώρες οι κάτοικοι μένουν εκεί για να μην αφήσουν τους πρόσφυγες να βγουν στη στεριά, ενώ προπηλακίζουν και ξυλοκοπούν δημοσιογράφους και μέλη Διεθνών Οργανισμών και Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων.

Πώς φτάσαμε εκεί; Πώς οι εικόνες που κυριάρχησαν το καλοκαίρι του 2015, οι εικόνες της διάσωσης στη θάλασσα, των δομών πρώτης υποδοχής στις ακτές της Λέσβου, οι εικόνες της αλληλεγγύης στους πρόσφυγες, αντιστράφηκαν σε μια πενταετία;

Στο κείμενο αυτό επιχειρώ να δώσω μια απάντηση για αυτή τη μεταστροφή. Μια απάντηση που αποπειράται να συμπεριλάβει τις πολλαπλές και αλληλοδιαπλεκόμενες κλίμακες του χώρου, από το σώμα στο παγκόσμιο, ανιχνεύοντας την παραγωγή διαφορετικών μορφών οριοθετήσεων και συμπεριλήψεων, εντοπισμών και εκτοπισμών.

1. Δρ. συμβασιούχος διδάσκουσα στο Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

*Από την «προσφυγική κρίση» του 2015 στον «υβριδικό πόλεμο»
στα σύνορα Ελλάδας–Τουρκίας*

Το καλοκαίρι του 2015 ονομάστηκε η περίοδος της «προσφυγικής κρίσης». Ποιοι όμως ονόμασαν αυτή την περίοδο «κρίση» και πότε; Οι έντονες προσφυγικές μετακινήσεις λόγω του πολέμου στη Συρία ξεκίνησαν το 2012, με μαζικές αφίξεις προσφύγων στην Τουρκία, στον Λίβανο και στην Ιορδανία τα επόμενα χρόνια. Με βάση τα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας,² στο τέλος του 2014 σχεδόν 4 εκ. πρόσφυγες είχαν εγκαταλείψει τη Συρία ενώ λίγο πάνω από 1,5 εκ. είχε εγκατασταθεί στην Τουρκία. Ταυτόχρονα 1,15 εκ. πρόσφυγες ζούσαν στο τέλος του 2014 στον Λίβανο, μια χώρα με συνολικό πληθυσμό 6,5 εκ. Η μετακίνηση αυτή, όμως, ονομάστηκε «προσφυγική κρίση» όταν το καλοκαίρι του 2015 λίγο περισσότεροι από 1 εκ. πρόσφυγες προσέγγισαν τις ευρωπαϊκές ακτές για να εγκατασταθούν σε μια ήπειρο με πληθυσμό πάνω από 700 εκ. Τι, λοιπόν, ονομάζεται «κρίση», πότε και από ποιους και τι είδους μηχανισμούς μπορεί μια τέτοια νοσηματοδότηση να βάλει σε κίνηση είναι ζήτημα γεωπολιτικής και οικονομικής ισχύος, αλλά και μιας αποικιοκρατικής λογικής. Αν υιοθετήσουμε ένα άλλο βλέμμα, όμως, το καλοκαίρι του 2015 ήταν μάλλον ευκαιρία για χιλιάδες πρόσφυγες και μετανάστες/ριες –οι οποίοι είχαν βιώσει πολλαπλές κρίσεις– να διεκδικήσουν μια ζωή με αξιοπρέπεια. Ήταν, από τη σκοπιά των προσφύγων και των κινημάτων αλληλεγγύης, το «καλοκαίρι της μετανάστευσης».

Οι κυβερνήσεις των ευρωπαϊκών κρατών, αντιμετωπίζοντας αυτή τη μαζική μετακίνηση, αναγκάστηκαν, έστω και πρόσκαιρα, να «ανοίξουν» τα σύνορα της Ευρώπης. Αυτό το «άνοιγμα» των συνόρων έπρεπε να συνοδευτεί και από έναν διαφορετικό κυρίαρχο λόγο. Έτσι, αν στα προηγούμενα χρόνια οι μετανάστες/ριες περιγράφονταν ως «ανεπιθύμητοι», «λαθραίοι» και «επικίνδυνοι», το καλοκαίρι του 2015 μεταμορφώθηκαν σε «πρόσφυγες» τους οποίους η Ευρώπη όφειλε να καλωσορίσει. Οι εικόνες στον σταθμό του Μονάχου όπου χιλιάδες Γερμανοί υποδέχονται τους πρόσφυγες είναι ενδεικτικές του πολιτικού κλίματος που καλλιεργήθηκε στη Γερμανία εκείνη την περίοδο. Δεν ήταν άλλωστε τυχαίο –και πόσο όμως αντιφατικό– ότι μεταξύ των προσφύγων η πρόεδρος του κυβερνόντος κόμματος αποκαλούνταν «μάμα Μέρκελ».

Η Ελλάδα βρέθηκε στο επίκεντρο του καλοκαιριού της μετανάστευσης ως βασική πύλη εισόδου. Σχεδόν ένα εκατομμύριο πρόσφυγες έφτασαν στις ακτές του Βορείου Αιγαίου και διέσχισαν τον ελλαδικό χώρο φτάνοντας, μέσω της βαλκανικής διαδρομής, στις χώρες της Βόρειας Ευρώπης. Χώρες όπως η Σερβία και η Μακεδονία στις αρχές του καλοκαιριού του 2015 εισήγαγαν το «χαρτί των 72 ωρών», που έδινε τη δυνατότητα νόμιμης διέλευσης των προσφύγων από το έδαφός τους.

Η Λέσβος –σαν έτοιμη από καιρό³– ήταν στην πρώτη γραμμή της αλληλεγγύης. Εκτός από τους ντόπιους, χιλιάδες άνθρωποι από την Ελλάδα, την Ευρώπη αλλά και από άλλα μέρη του κόσμου έφτασαν στο νησί για να «υποδεχτούν» και να υποστηρίξουν την προσφυγική μετακίνηση. Οι φωτογραφίες από τις βάρκες που έφταναν στις ακτές, τα χιλιάδες πλαστικά βαρκάκια και σωσίβια στις παραλίες, αλλά και οι «γιαγιάδες της Λέσβου» που φρόντιζαν τα μωρά των προσφύγων έγιναν παγκόσμια σύμβολα εκείνου του καλοκαιριού.

Η νεοεκλεγείσα τότε κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ, προερχόμενη από την αριστερά, είχε έτσι και αλλιώς πιο φιλομεταναστευτικές προγραμματικές θέσεις σε σχέση με τις προηγούμενες κυβερνήσεις. Ήδη από τον Ιανουάριο του 2015 είχε συσταθεί Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, ενώ το καλοκαίρι του 2015 η διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος έγινε με πιο ανθρωπιστικούς όρους. Ενδεικτική ήταν η λειτουργία ανοιχτών κέντρων διαμονής προσφύγων σε εγγύτητα με τον αστικό ιστό –με πιο χαρακτηριστικό το παράδειγμα του Ελαιώνα–, σε αντίθεση με τα κλειστά κέντρα κράτησης των προηγούμενων δεκαετιών.

Παρ' όλα αυτά το «καλωσόρισμα» των προσφύγων διήρκησε μόνο λίγους μήνες και σταδιακά οι μηχανισμοί της Ευρώπης - φρούριο –τόσο υλικοί όσο και ιδεολογικοί– άρχισαν να ξαναχτίζονται. Στο τέλος του Αυγούστου του 2015 η κυβέρνηση της Μακεδονίας σφραγίζει τα σύνορά της για 3 μέρες – διεκδικώντας στην πραγματικότητα μεγαλύτερη χρηματοδότηση από την ΕΕ. Τους επόμενους μήνες, σταδιακά, οι χώρες της βαλκανικής διαδρομής χτίζουν «τείχη» για να «προστατευτούν» από τους πρόσφυγες, χρησιμοποιώντας ποικίλα υλικά: συρματοπλέγματα και κάμερες, διεθνείς συμβάσεις και συμφωνίες, εθνικιστικά και ρατσιστικά επιχειρήματα· τείχη τα οποία, πολύ περισσότερο από το να ανακόπτουν τη μετακίνηση των προσφύγων, χρησιμεύουν για να καλλιεργούν τον φόβο και να επιβάλλουν την πειθάρχηση τόσο σε αυτούς/ές που βρίσκονται «εντός» όσο και σε όσους/ες είναι «εκτός» των συνόρων. Το 1989 το «γκρέμισμα» του τείχους μεταξύ Αυστρίας και Ουγγαρίας γιορτάστηκε ως το πρώτο πλήγμα στο «σιδηρούν παραπέτασμα». Λιγότερο από 30 χρόνια μετά, το φθινόπωρο του 2015 ένα νέο τείχος ορθώνεται μεταξύ Αυστρίας και Ουγγαρίας για να ανακόψει τη μετακίνηση των προσφύγων. Όπως σημειώνει και η I. M. Young, χρειάζεται λίγη ιστορική φαντασία για να δούμε στον συνεχή πόλεμο ενάντια στη μετανάστευση μια συνέχιση αυτού που για πολλά χρόνια αποτελούσε συνεχή πόλεμο ενάντια στον κομμουνισμό. Μέσα σε λίγους μόνο μήνες ανακοινώνεται το χτίσιμο συνοριακών τειχών μεταξύ Αυστρίας και Σερβίας, Σλοβενίας και Κροατίας, Ουγγαρίας και Σερβίας, Μακεδονίας και Ελλάδας, Βουλγαρίας και Τουρκίας. Σταδιακά, κυβερνήσεις της Δεξιάς και της Άκρας Δεξιάς εκλέγονται σε πολλές χώρες της ΕΕ εργαλειοποιώντας το προσφυγικό ζήτημα και επενδύοντας σε ρατσιστικό και ξενοφοβικό λόγο.

Αντίστοιχα και η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ εφαρμόζει όλο και περισσότερο πολιτικές ελέγχου και καταστολής της μετανάστευσης, με πιο emblematicή την υπογραφή της Συμφωνίας ΕΕ–Τουρκίας τον Μάρτιο του 2016· συμφωνία που σήμανε το οριστικό τέλος του «καλοκαιριού της μετανάστευσης», καθώς η Τουρκία μετατρέπεται σε συνοριοφύλακα της ΕΕ και για χιλιάδες πρόσφυγες ανακόπτεται η δυνατότητα προσέγγισης στο ευρωπαϊκό έδαφος. Ταυτόχρονα, περίπου 60.000 πρόσφυγες εγκλωβίζονται στην ηπειρωτική Ελλάδα, ενώ τα νησιά του Βορείου Αιγαίου μετατρέπονται σε ένα «διπλό σύνορο» μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια. Τεράστια «Hot Spots» δημιουργούνται στη Χίο, τη Σάμο και τη Λέσβο, ενώ δεκάδες «camps» φτιάχνονται στην ηπειρωτική Ελλάδα με άθλιες συνθήκες στέγασης και χωρίς πραγματικό σχεδιασμό πολιτικών κοινωνικής «ένταξης» για τους πρόσφυγες.

Η εκλογή της Νέας Δημοκρατίας σηματοδοτεί μια στροφή στον δημόσιο λόγο και στην πολιτική για το προσφυγικό. Οι καταλήψεις στέγασης εκκενώνονται, με διάφορες ρυθμίσεις οι πρόσφυγες αποκλείονται από βασικά δικαιώματα όπως η

πρόσβαση στην Δημόσια Υγεία, ενώ επανέρχονται οι λόγοι που περιγράφουν το προσφυγικό με όρους επικινδυνότητας και απειλής. Αυτές οι πολιτικές και οι λόγοι μεταφράζονται και σε καθημερινή πρακτική – όπως για παράδειγμα έντονες αντιδράσεις σχεδόν σε όλη την Ελλάδα για να μη φτιαχτούν δομές στέγασης προσφύγων ή για να μην πηγαίνουν στο σχολείο τα παιδιά των προσφύγων. Όπως και να 'χει, όμως, η τελευταία εβδομάδα του Φλεβάρη του 2020 αποτελεί σημείο καμπής στη δημόσια συζήτηση για τη διαχείριση της μετανάστευσης και τον έλεγχο των συνόρων. Η κυβέρνηση, συναντώντας τοπικές αντιδράσεις στη χωροθέτηση νέων camps στην ηπειρωτική Ελλάδα για τη μεταφορά προσφύγων από τα νησιά, αποφασίζει να δημιουργήσει νέα ΚΥΤ στα νησιά του Βορείου Αιγαίου. Οι αντιδράσεις στα νησιά κορυφώνονται, με διαδηλώσεις και διαμαρτυρίες καλούμενες και από τις τοπικές αρχές, και η κυβέρνηση αποφασίζει να στείλει τα ΜΑΤ να επιβάλουν την «τάξη». Στις 24 Φλεβάρη τα ΜΑΤ κάνουν απόβαση στα νησιά όπου υπάρχουν έντονες και βίαιες αντιδράσεις από τους κατοίκους: αντιδράσεις που –αν και συμμετέχουν τμήματα της αριστεράς–, κινούνται κυρίως από τη δεξιά και την άκρα δεξιά. Στις 27 Φλεβάρη τα ΜΑΤ αποχωρούν από τα νησιά. Στις 28 Φλεβάρη η κυβέρνηση Ερντογάν ανακοινώνει άνοιγμα των συνόρων της Τουρκίας για τους πρόσφυγες και ένα «θερμό επεισόδιο» εκτυλίσσεται στα σύνορα του Έβρου.

Από τον Ιούλιο του 2019 η κυβέρνηση Ερντογάν απειλεί την ΕΕ ότι αν δεν τηρηθούν οι όροι της Συμφωνίας και δεν καταβληθεί η δεύτερη δόση η Τουρκία θα ανοίξει τα σύνορά της για τους πρόσφυγες. Η κυβέρνηση Ερντογάν υλοποιεί την απειλή της στο τέλος του Φλεβάρη του 2020, κίνηση με πολλαπλές γεωπολιτικές επιδιώξεις τόσο στη διεθνή σκηνή όσο και στο εσωτερικό της Τουρκίας. Χιλιάδες πρόσφυγες συγκεντρώνονται στα σύνορα του Έβρου επιχειρώντας να φτάσουν στην Ευρώπη. Στην Ελλάδα, ο επίσημος λόγος χαρακτηρίζει την κατάσταση στα σύνορα ως «υβριδικό πόλεμο» και «ασύμμετρη απειλή» και η ελληνική κυβέρνηση συγκεντρώνει στρατιωτικές και αστυνομικές δυνάμεις στα σύνορα του Έβρου. Για περίπου μια εβδομάδα ένα «θερμό επεισόδιο» εξελίσσεται στα σύνορα, ενώ η περιγραφή του εμπλέκει λόγους εθνικιστικούς, γεωπολιτικές αναλύσεις αλλά και θεωρίες συνωμοσίας, παρουσιάζοντας για άλλη μια φορά τα θύματα αυτής της συνθήκης –τους ίδιους τους πρόσφυγες που ελπίζουν να διασχίσουν τα σύνορα– ως τη μεγαλύτερη απειλή για την ασφάλεια της χώρας. Στο πλαίσιο αυτό η βοήθεια που δέχεται από τους ακρίτες ο στρατός και η αστυνομία, είτε συγκεντρώνοντας τρόφιμα είτε «πολεμώντας» στο πλευρό τους, παρουσιάζεται στα ΜΜΕ ως πράξη ηρωική.

Πώς φτάσαμε εδώ; Ξαναγυρνώντας στη Λέσβο

Αν και η απάντηση αυτού του ερωτήματος είναι εξαιρετικά σύνθετη, θα επιχειρήσω να επικεντρώσω σχηματικά σε τρία αλληλένδετα ζητήματα που θεωρώ ότι αποτελούν κλειδιά για να αρθρωθεί μια απάντηση.

Η **Συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας** έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των συνοριακών καθεστώτων της Ευρώπης μετά το καλοκαίρι του 2015. Ίσως τον με-

γαλύτερο αντίκτυπο, πέρα από τις ζωές των προσφύγων, τον είχε στα νησιά του Βορείου Αιγαίου. Μέρος της συμφωνίας ήταν η μετατροπή των νησιών σε buffer zone για τους πρόσφυγες μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Έτσι, ολόκληρα τα νησιά μετατράπηκαν σε φυλακές για τους πρόσφυγες, καθώς, ακόμα και αν έφταναν στις ακτές της Λέσβου, για παράδειγμα, δεν μπορούσαν να ταξιδέψουν στην ηπειρωτική Ελλάδα. Η συμφωνία είχε ως αποτέλεσμα την υπερσυγκέντρωση προσφύγων στα νησιά και τη δημιουργία τεράστιων Hot Spots, όπως αυτού της Μόριας. Σε έκταση μερικών χιλιάδων τετραγωνικών μέτρων στοιβάχτηκαν πρόσφυγες που έφταναν κατά περιόδους μέχρι και τους 20.000, με αποτέλεσμα το Hot Spot της Μόριας να αποτελεί της δεύτερη μεγαλύτερη σε έκταση πόλη της Λέσβου, αριθμώντας σχεδόν το 1/4 του ντόπιου πληθυσμού. Ήταν απίθανο ένας τόσο έντονος συνωστισμός αλλά και η δημιουργία ενός «διπλού συνόρου» να μην προκαλέσει αντιδράσεις σε τοπικό επίπεδο –είτε βάσει υλικών, είτε βάσει ιδεολογικών όρων– και ιδίως σε αντιπαράθεση με άλλες πόλεις της Ελλάδας –όπου για παράδειγμα υπήρχαν αντιδράσεις στην δημιουργία δομών στέγασης για πολύ μικρότερους αριθμούς προσφύγων– ή με το «κράτος των Αθηνών», που «εγκαταλείπει τους ακρίτες». Έτσι, μια κοινωνία που είχε υπάρξει ανεκτική ή ακόμα και φιλόξενη για εκατομμύρια πρόσφυγες τις προηγούμενες δεκαετίες, καταλήγει να αντιδρά με ρατσιστικό και ξενοφοβικό τρόπο.

Ταυτόχρονα, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε και τους τρόπους με τους οποίους ο *κυρίαρχος λόγος* βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση με τις κοινωνικές αντιδράσεις και πρακτικές. Αν το καλοκαίρι του 2015 εκφράστηκε ένα κύμα αλληλεγγύης και συμπαράστασης, δεν μπορούμε να μην δούμε την επίδραση των επίσημων λόγων –τόσο από την ΕΕ όσο και από την ελληνική κυβέρνηση– αλλά και των ΜΜΕ, που προέτρεπαν και καλλιεργούσαν αυτή την αλληλεγγύη. Αντίστροφα, στο διάστημα των πέντε χρόνων που μεσολάβησαν από το καλοκαίρι του 2015 τόσο ο κυρίαρχος λόγος όσο και οι εφαρμοζόμενες πολιτικές σε Ελλάδα και Ευρώπη γίνονται όλο και πιο αντιμεταναστευτικές, όπως αναλύθηκε παραπάνω.

Αλλά ας επικεντρώσουμε ξανά στους πρώτους μήνες του 2020. Οι κάτοικοι της Λέσβου είναι σε κινητοποιήσεις –συντονιζόμενες από τον Περιφερειάρχη Βορείου Αιγαίου Κ. Μουντζούρη– με κεντρικό αίτημα «Θέλουμε πίσω τα νησιά μας». Στις 22 Ιανουαρίου γίνεται μια τεράστια για τα δεδομένα του νησιού πορεία, ενώ οργανώνονται κινητοποιήσεις και στην Αθήνα. Λιγότερο από ένα μήνα μετά, η Κυβέρνηση στέλνει τα ΜΑΤ να επιβάλουν τη δημιουργία νέου KYT στη Λέσβο, κίνηση που εξοργίζει τους κατοίκους. Η ανάκληση της απόβασης των ΜΑΤ μέσα σε 3 μέρες δημιουργεί μια αίσθηση νίκης απέναντι στην κυβέρνηση και ταυτόχρονα δίνει μεγάλη αυτοπεποίθηση σε εκείνα τα τμήματα της δεξιάς και της άκρας δεξιάς που την καρπώθηκαν. Τις επόμενες μέρες τα όσα εκτυλίσσονται στα σύνορα του Έβρου περιγράφονται ως «υβριδικός πόλεμος», ενώ η εθνική γραμμή, όπως εκφράζεται τόσο από την κυβέρνηση όσο και από τα ΜΜΕ, είναι: «δεν περνάει κανένας πρόσφυγας στη χώρα». Η συμμετοχή των ακριτών του Έβρου στη φύλαξη των συνόρων –με τρακτέρ, αλλά και όπλα– εκθειάζεται από τα ΜΜΕ. Σε αυτό το πολιτικό κλίμα, τα όσα συνέβησαν στο λιμάνι της Θερμής την 1η Μάρτη δεν ξαφνιάζουν: αντίθετα αποτελούν ένα προαναγγελθέν συμβάν. Οι πρόσφυγες αποτελούν «απειλή», ενώ οι ακρίτες νιώθουν ότι κάνουν αυτό που πρέπει. Η αυτοδικία φαίνεται όχι μόνο ηθικά και κοινωνικά νομιμοποιημένη, αλλά και δίκαιη,

τη στιγμή που το κράτος όχι μόνο «δεν κάνει τη δουλειά του», αλλά επιχειρεί να επιβληθεί στην τοπική κοινωνία.

Πέρα όμως από το πώς διαμορφώνει ο κυρίαρχος λόγος την κοινωνική πραγματική (και διαμορφώνεται κι ο ίδιος βέβαια), έχει σημασία να συζητηθεί και *τι προβάλλεται και τι όχι*. Υπό αυτή την οπτική, το καλοκαίρι του 2015 προβαλλόταν η βοήθεια και η υποστήριξη προς τους πρόσφυγες, ενώ ο νέος πατριωτισμός, όπως σημειώνει ο Α. Παπαταξιάρχης, ήταν αυτός της αλληλεγγύης. Αυτό ωστόσο δεν σήμαινε ότι και το καλοκαίρι του 2015 δεν υπήρχαν, τόσο στη Λέσβο όσο και σε ολόκληρη τη χώρα, φωνές που αντιδρούσαν στην προσφυγική άφιξη· όμως αυτές είτε δεν προβάλλονταν καθόλου είτε στο περιρρέον πολιτικό και κοινωνικό κλίμα δεν είχαν χώρο έκφρασης. Αντίστοιχα, τους τελευταίους μήνες δεν εξαφανίστηκαν οι πρωτοβουλίες αλληλεγγύης στους πρόσφυγες ή η αποδοχή στις τοπικές κοινωνίες, αλλά υπερπροβάλλονται από τα ΜΜΕ οι ξενοφοβικές αντιδράσεις, δίνοντας μια εικόνα ότι αυτές εκφράζουν όλη την κοινωνία. Οι δυναμικές πορείες υποστήριξης των προσφύγων που έγιναν στη Λέσβο τους τελευταίους μήνες δεν είδαν ποτέ το φως της δημοσιότητας.

Σταδιακά, αναπτύσσεται από το 2015 και μέχρι σήμερα μια βιομηχανία ανθρωπιστικής βοήθειας σε σχέση με το προσφυγικό. Αυτή η *ΜΚΟποίηση του προσφυγικού ζητήματος* συχνά δαιμονοποιείται τόσο από τη δεξιά και την άκρα δεξιά όσο και από τμήματα της αριστεράς και του αντιεξουσιαστικού χώρου. Η ανάληψη του ρόλου των ΜΚΟ στη διαχείριση του προσφυγικού ξεπερνά κατά πολύ τα όρια του συγκεκριμένου σημειώματος. Για να απαντήσω, όμως, στο ερώτημα «πώς φτάσαμε εδώ», μια πτυχή αυτού του ζητήματος είναι ουσιαστική. Και αυτή είναι η εν μέρει ΜΚΟποίηση των αντιστάσεων και των κινημάτων. Στη Λέσβο, όπως και σε άλλα μέρη του κόσμου, ένα μεγάλο τμήμα του ντόπιου αντιρατσιστικού και φιλομεταναστευτικού κινήματος αρχίζει να εργάζεται σε ΜΚΟ, γεγονός που αδρανοποιεί ή μεταθέτει την πολιτική και κοινωνική δράση. Ταυτόχρονα, δυναμικά τμήματα του μεταναστευτικού πληθυσμού που θα μπορούσαν να αρθρώσουν διεκδικήσεις μετατρέπονται σε «πολιτισμικούς διαμεσολαβητές», εργάζονται στις ΜΚΟ και γίνονται σταδιακά κομμάτι της «διαχείρισης» του «προβλήματος». Η σταδιακή υποχώρηση του κινήματος στη Λέσβο αφήνει χώρο στον λόγο και τη δράση της άκρας δεξιάς και των φασιστικών ομάδων.

Αντί επιλόγου: Σύννορα / σώματα

Το καλοκαίρι του 2015 τα σώματα των προσφύγων αλλά και του κόσμου της αλληλεγγύης υποσκάπτουν και αμφισβητούν τα σύνορα εκείνα που φαίνονται καμιά φορά τόσο δεδομένα. Οι εικόνες της διάσωσης στη θάλασσα, της φροντίδας και της αμοιβαιότητας, της συνάντησης και του μοιράσματος επιτίθενται στην αποικιοκρατική πράξη και λογική της Ευρώπης - φρούριο.

Τον χειμώνα του 2020 τα σώματα των προσφύγων αλλά και των ντόπιων αναπαράγουν το σύνορο, τις κυρίαρχες οριοθετήσεις και λόγους. Στο βίντεο από το επεισόδιο στο λιμάνι της Θερμής οι ντόπιοι βρίζουν, προσβάλλουν, εξευτελίζουν τους 40 περίπου πρόσφυγες –μεταξύ των οποίων και μικρά παιδιά– που επιβαίνουν στη βάρκα. Οι πρόσφυγες όλες αυτές τις ώρες που διαρκεί το περιστατικό

κοιτάζουν κάτω, όχι μόνο δεν απαντούν, αλλά δεν σηκώνουν καν το βλέμμα να τους κοιτάζουν. Όσο οι μεν ενσωματώνουν και επιτελούν την εξουσία τους ως «εντός» των συνόρων –των συνόρων της εθνικής επικράτειας, του νόμου, της «Ευρώπης»– τόσο οι δε επιτελούν την υποτέλεια και τον φόβο των «εκτός» των συνόρων. Στο βίντεο ακούγεται μια γυναίκα να λέει: «Αφού δεν κατάφεραν να φτιάξουν τείχος στη θάλασσα, θα φτιάξουμε εμείς τείχος εδώ, στη στεριά. Στη σειρά όλοι, δεν φεύγουμε». Τα σώματα των ντόπιων γίνονται τα νέα τείχη.

Ας παλέψουμε να έρθει το καλοκαίρι ξανά.

Σημειώσεις

2. Βλ. <https://www.unhcr.org/56655f4d8.pdf>

3. Στη Λέσβο όλα τα προηγούμενα χρόνια είχαν αναπτυχθεί έντονες πρωτοβουλίες αλληλεγγύης και κινήματα υποστήριξης των προσφύγων.

4. Μέρος του επιχειρήματος του παρόντος κειμένου έχει αναπτυχθεί στο Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, «Η νέα γεωγραφία του προσφυγικού: Βία και πολλαπλασιασμός των συνόρων στο Αιγαίο». *Σύγχρονα Θέματα* 147 (άλλο τεύχος): 41-45.

ΤΑΡΑΧΗ ΣΥΝΟΡΟΥ: ΤΑ ΧΩΡΙΚΑ ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΥ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ¹

Άκης Παπαταξιάρχης²

Πολιτικές χωροθέτησης του προσφυγικού

Ξεκινώ από την αξιωματική παραδοχή ότι η διαχείριση του χώρου βρίσκεται στην καρδιά του προσφυγικού και μεταναστευτικού ζητήματος. Το ποιος δικαιούται να βρίσκεται πού, πότε και υπό ποιες προϋποθέσεις αποτελεί κορυφαίο διακύβευμα σε όλες τις βαθμίδες, από το επίπεδο της γειτονιάς μέχρι αυτό των διακρατικών σχέσεων. Από τον χώρο ξεκινά και στον χώρο καταλήγει η πολιτική διευθέτηση της κορυφαίας πρόκλησης που αντιμετωπίζει την τελευταία περίοδο η Ευρωπαϊκή Ένωση, αιωρούμενη ανάμεσα στην κλειστότητα και την ανοικτότητα, σταθερά γέρνοντας προς την πρώτη.

Υπό το πρίσμα του χώρου μπορούμε να προσεγγίσουμε ίσως την πιο σημαντική παράμετρο της διαχείρισης του προσφυγικού, την πολιτική της *εξωτερικοποίησης*, την οποία η ΕΕ εφαρμόζει εδώ και χρόνια στο πλαίσιο μιας στρατηγικής

1. Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, epapat@sa.aegean.gr

ανάσχεσης των μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών προς την Ευρώπη. Αυτή πραγματοποιείται τόσο μέσα από τη διαχείριση των υφιστάμενων (εθνικών και ευρωπαϊκών) συνόρων όσο και μέσα από την παραγωγή νέων.

Βασική όψη της πολιτικής της εξωτερικοποίησης είναι η σταδιακή μετάθεση της διοικητικής διαχείρισης των προσφυγικών ροών εκτός των συνόρων της ΕΕ, σε γειτονικές χώρες της Ασίας και της Αφρικής. Μέσω τέτοιου τύπου αναθέσεων της διαχείρισης των ευρωπαϊκών συνόρων σε αντιπροσώπους, δηλαδή με υπεργολαβίες, η ΕΕ εξάγει τα ευρωπαϊκά σύνορα σε χώρες των γειτονικών ηπείρων. Παράλληλα, η συγκεκριμένη πολιτική στο προσφυγικό *πολλαπλασιάζει τα σύνορα*, όχι μόνο εκτός αλλά και εντός της ΕΕ. Έτσι, όπως το 2009 η ιταλική κυβέρνηση απαγόρευσε τη μετακίνηση από τη Λαμπεντούζα στην ιταλική ενδοχώρα των προσφύγων και μεταναστών που έφθαναν μαζικά από την Αφρική, έτσι και τον Μάρτιο του 2016, στην κορύφωση της προσφυγικής κρίσης, η ελληνική κυβέρνηση, εφαρμόζοντας την κοινή δήλωση ΕΕ - Τουρκίας θέσπισε τον λεγόμενο «γεωγραφικό περιορισμό», δηλαδή απαγόρευσε τη μετακίνηση των αιτούντων άσυλο που φθάνουν στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου στην ηπειρωτική χώρα πριν την ολοκλήρωση της διαδικασίας χορήγησης ασύλου.

Η πολιτική της ανάσχεσης, της εξωτερικοποίησης και του πολλαπλασιασμού των συνόρων, που υλοποιείται σε συνδυασμό με *συμπληρωματικές* πρακτικές περιορισμού και διαχωρισμού των αιτούντων άσυλο, π.χ. σε ημίκλειστους καταυλισμούς όπως τα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΥΤ), παράγει εντέλει γεωγραφικές ζώνες –ευρύτερες γεωγραφικές περιφέρειες, νησιά, τμήματα νησιών κ.ά.– που τίθενται στο περιθώριο καθώς μετατρέπονται, για να χρησιμοποιήσω μια ρήση που δεσπόζει στον δημόσιο λόγο, σε «αποθήκες ψυχών». Στην άκρη αυτού του συνεχούς βρίσκονται τα αλήστου μνήμης «ξερονήσια», που κάποιοι κυβερνητικοί παράγοντες επιμένουν να φαντάζονται ως λύση στη νέα χωροθέτηση των ΚΥΤ, θυμίζοντάς μας ότι κατά βάθος η λογική της ανάσχεσης είναι μια τιμωρητική λογική.

Η λογική του «όσο πιο μακριά τόσο πιο καλά», και σε κάθε περίπτωση «έξω από εδώ», μια *λογική παραγωγής απόστασης και οριοθέτησης στον χώρο με όρους «καραντίνας»*, που ενισχύεται με τη συσχέτιση των αιτούντων άσυλο με μολυσματικές ασθένειες, διαφοροποιεί τον χώρο και ταυτόχρονα τον ιεραρχεί με όρους κέντρου και περιφέρειας. Διότι το ποιο είναι το «εδώ» από το οποίο θα κρατηθεί μακριά το πρόβλημα, το ποιος είναι ο τόπος που θα διατηρήσει την καθαρότητά του, αποτελεί ζήτημα συσχετισμού δυνάμεων. Ο πιο ισχυρός μπορεί να επιβάλει τους όρους της χωρικής αναδιάρθρωσης, διατηρώντας το υποτιθέμενο προνόμιο της καθαρότητας και παραμένοντας απρόσβλητος από τις συνέπειες της, έστω και προσωρινής, συμβίωσης με μετανάστες και πρόσφυγες. Ποιος μπορούσε να φανταστεί πριν από μερικούς μήνες ότι αυτή η λογική, κωδικοποιημένη στην κανονιστική έννοια της «κοινωνικής αποστασιοποίησης», θα γενικευόταν ως αρχή οργάνωσης της άμυνας της παγκόσμιας κοινότητας στην πανδημία;

Οι νέες γεωγραφίες της ανισότητας και η περίπτωση της Λέσβου

Στη Λέσβο, αδιαμφισβήτητο εργαστήρι του προσφυγικού εδώ και καιρό, όπως και στα άλλα νησιά με ΚΥΤ, στις συνθήκες μιας τριπλής συγκυρίας –της εφαρ-

μογής της χωροταξικής αναδιάρθρωσης των ΚΥΤ από την κυβέρνηση της ΝΔ, της στρατιωτικοποίησης του προσφυγικού μετά το μονομερές άνοιγμα των ελληνοτουρκικών συνόρων και της πανδημίας— ο πολλαπλασιασμός των συνόρων τον οποίο γενικότερα επιφέρει η πολιτικής της εξωτερικοποίησης έφτασε σε παροξυσμό. Μαζί και η βία που κατά κανόνα συνοδεύει παρόμοιες διαδικασίες χωρικής διαφοροποίησης, που ενδημεί εντέλει στις γεωγραφίες της ανισότητας.

Η μετατροπή της προσφυγικής κρίσης σε τοπική κρίση είναι αποτέλεσμα της εμβάθυνσης της πολιτικής της εξωτερικοποίησης και του παραπέρα πολλαπλασιασμού των συνόρων από την κυβέρνηση. Η Ελλάδα φαίνεται να κάνει στα νησιά του Αιγαίου ότι η Ευρώπη κάνει στην Ελλάδα – τα απομονώνει, μετατρέποντάς τα σε ένα είδος ουδέτερης ζώνης, με όλες τις αρνητικές συνέπειες για τους κατοίκους τους. Στο όνομα άλλοτε της ασφάλειας των πολλών και άλλοτε της «αλληλεγγύης», επιβάλλεται στην πράξη η περιθωριοποίηση και τιμωρούνται αυτοί τους οποίους αδίχησε η γεωγραφία. Η Λέσβος βρίσκεται πλέον αντιμέτωπη με τη μεγαλύτερη κρίση της μεταπολιτευτικής της ιστορίας.

Αντιστάσεις στη νέα χωροταξία των ΚΥΤ

Ας ξεκινήσουμε από την πρώτη συγκυρία – το μάλλον λειτουργικά ανορθολογικό κυβερνητικό *εγχείρημα δημιουργίας νέου «κλειστού» ΚΥΤ στην περιοχή του Μανταμάδου*, στις υπώρειες του Λεπέτυμνου, στο βόρειο τμήμα του νησιού. Το εγχείρημα σίγουρα εξυπηρετούσε στενές μικροπολιτικές σκοπιμότητες, αφού το πολιτικό κόστος της εγκατάστασης του ΚΥΤ σε ένα κορυφαίο προπύργιο της κομμουνιστικής αριστεράς θεωρήθηκε αμελητέο. Η επιχειρούμενη νέα χωροθέτηση, που διευκολύνθηκε από την πρόσφατη *διάσπαση του νησιού σε δύο δήμους*, πέρα από το ότι άνοιγε το χάσμα ανάμεσα στον καταυλισμό και το αστικό κέντρο, εμβάθυνε τη νέα γεωγραφία του προσφυγικού και τις διαδικασίες της χωρικής διαφοροποίησης που ήταν σε εξέλιξη. Στη διάρκεια του 2015–2016, η Λέσβος είχε διαφοροποιηθεί σε δύο γεωγραφικές ζώνες, λόγω της μαζικής έλευσης προσφύγων στις βόρειες και βορειοανατολικές ακτές της. Μέσα στο χάος που δημιούργησε η διέλευση εκατοντάδων χιλιάδων προσφύγων γεννήθηκε μια νέα γεωγραφική κατηγορία, ο «βορράς». Τότε ήταν μια ζώνη μειωμένης κρατικής κυριαρχίας, πεδίο δράσης του ανθρωπιστικού καθεστώτος και των μηχανισμών του. Ήταν η περιοχή του νησιού, με επίκεντρο τη Σκάλα Συκαμνιάς, που κατεξοχήν δοκιμάστηκε, προσφέροντας λαμπρά παραδείγματα ευθύνης, ενσυναίσθησης και έμπρακτης συμπαράστασης στους ταξιδιώτες της ανάγκης. Σε αυτή την περιοχή επιχειρήθηκε να επιστρέψει το κέντρο βάρους της διαχείρισης του προσφυγικού στη Λέσβο, επιβαρύνοντάς την προς όφελος του νότιου μέρους και της Μυτιλήνης.

Η αυταρχική απόπειρα πειθάρχησης των νησιωτικών κοινωνιών, με πρωτόγνωρα μέτρα εν καιρώ ειρήνης, όπως είναι η επίταξη γαιών και η αποστολή δυνάμεων καταστολής από την ηπειρωτική χώρα με στόχο τη βίαιη εφαρμογή της νέας χωροταξίας των ΚΥΤ, ήταν μοιραίο να παραγάγει εξίσου πρωτόγνωρες αντιστάσεις. Οι άστοχοι κυβερνητικοί χειρισμοί αναβάθμισαν τη σχεδόν πάγια διαμαρτυρία εναντίον της κυβερνητικής πολιτικής στο προσφυγικό, τη χωροποίη-

σαν, δίνοντάς της τη μορφή της αντιπαράθεσης των νησιωτικών κοινωνιών προς το κράτος. Έτσι, αυτό αντιμετωπίστηκε ως ξένη δύναμη που όχι μόνο αδιαφορεί για τα δεινά της Λέσβου, αλλά και «εισβάλλει» σε αυτή για να επιβάλει μια άδικη και εξοντωτική πολιτική.

Σε αυτές τις συνθήκες, στις ράχες του Λεπέτυμνου (και όχι στην αστική της μητρόπολη) η Λέσβος φάνηκε, για λίγο, να βρίσκει τις δικές της «πλατείες»: μια μορφή διαμαρτυρίας που υπερέβη τις ποικίλες γραμμές κατάτμησης και διάσπασης του κοινωνικού σώματος για να ενώσει, με κλασικά τμηματικό τρόπο, ετερόκλητες κατηγορίες ανθρώπων από όλες τις πλευρές του πολιτικο-ιδεολογικού φάσματος σε μια κοινή τοπική ταυτότητα. Από αυτή την αναμέτρηση κερδισμένος βγήκε ο *αγωνιστικός τοπικισμός*, θεμελιωμένος στην πεποίθηση ότι η πιο σταθερή και αξιόπιστη βάση της συλλογικής ταυτότητας είναι ο γεωγραφικός χώρος με το φυσικό του περιβάλλον. Όπως έδειξαν τα γεγονότα που ακολούθησαν, ο αγωνιστικός τοπικισμός σε αυτή τη συγκυρία λειτούργησε υπέρ της ξενοφοβικής δεξιάς, αφού η αγωνιστική περιφρούρηση του τόπου εύκολα μπορούσε να επεκταθεί και εναντίον άλλων ξένων, αρκεί αυτοί να περιγράφονταν ως απειλητικοί εισβολείς.

Η στρατιωτικοποίηση του προσφυγικού και η γενικευμένη ξενοφοβία

Η απόφαση της τουρκικής κυβέρνησης να χρησιμοποιήσει τους πρόσφυγες ως μέσο πίεσης προς την ΕΕ και να ανοίξει τα σύνορα είχε δραματικές συνέπειες, αφού διευκόλυνε τον αρχικό σχεδιασμό της ελληνικής να στρατιωτικοποιήσει το προσφυγικό αντιμετωπίζοντάς το αποκλειστικά ως ζήτημα ασφάλειας (με μέτρα όπως ήταν η ίδρυση του Ενιαίου Φορέα Επιτήρησης Συνόρων). Στο πλαίσιο της στρατιωτικοποίησης είχαμε μια σειρά από ανασηματοδοτήσεις – των προσφύγων και μεταναστών σε όργανα του Ερντογάν που δεν δικαιούνται άσυλο, της διάσχισης των συνόρων από τους ταξιδιώτες της ανάγκης σε «εισβολή», του ανθρωπιστικού καθήκοντος απέναντί τους σε «άμυνα απέναντι σε ασύμμετρη απειλή», της διάσωσης στη θάλασσα σε «αποτροπή», της υποχρέωσης του σεβασμού των δικαιωμάτων τους στο άσυλο σε τιμωρητική στάση θεμελιωμένη σε αμφισβητούμενες ερμηνείες του διεθνούς δικαίου.

Σε αυτό το ζοφερό κλίμα, μερικές μέρες μετά τις βίαιες συγκρούσεις των εντόπιων με τα ΜΑΤ, η βία στράφηκε εναντίον των αιτούντων άσυλο αλλά και των αλληλέγγυων σε αυτούς. Καθώς η ελληνική κυβέρνηση απάντησε στην τουρκική πρόκληση κλείνοντας τα σύνορα για να «αποκρούσει τους εισβολείς», ο δήμαρχος Μυτιλήνης με ανακοίνωσή του «έκλεισε» και αυτός με τη σειρά του τα σύνορα του Δήμου σε πρόσφυγες και μετανάστες που έφθναν στον όμορο Δήμο Δυτικής Λέσβου. Στην πραγματικότητα νομιμοποίησε μια πρακτική οριοθέτησης του χώρου από «ομάδες περιφρούρησης» οι οποίες τις προηγούμενες βδομάδες είχαν αρχίσει να στήνουν μπλόκα και να απαγορεύουν με τη βία τη διέλευση αιτούντων άσυλο από χωριά και ολόκληρες περιοχές.

Με αυτό το πνεύμα, αυτοδιοικητικοί παράγοντες και πολίτες, σε μια κλασική αντιποίηση αρχής, ανέλαβαν να «θωρακίσουν» τον Δήμο Μυτιλήνης κλείνοντας τον κεντρικό δρόμο που τον ενώνει με το γειτονικό δήμο και εμποδίζοντας τα λεωφορεία του λιμενικού να φέρουν πρόσφυγες και μετανάστες από τις βόρειες

ακτές του νησιού στο ΚΥΤ της Μόριας. Αντίστοιχα μπλόκα στήθηκαν σε άλλα σημεία του οδικού δικτύου του δήμου. *Το νέο εσωτερικό σύνορο, που διαιρούσε το νησί στα δύο, φάνηκε να γίνεται πραγματικότητα με πρωτοβουλίες από τα κάτω και με την κάλυψη της αυτοδιοίκησης.*

Στο ίδιο κλίμα, η κινητοποίηση εναντίον των προσφύγων και μεταναστών επεκτάθηκε και εναντίον των ξένων ανθρωπιστικών δρώντων και του ανθρωπιστικού καθεστώτος συνολικότερα, παίρνοντας τη μορφή μιας γενικευμένης ξενοφοβίας. Τις ίδιες μέρες «αγανακτισμένοι» πολίτες επιτίθεντο σε πλήρη δημοσιότητα σε ξένους, δημοσιογράφους και μέλη ανθρωπιστικών οργανώσεων, και εμπόδιζαν βάρκα με αιτούντες άσυλο να πιάσει στο λιμανάκι της Θερμής, «συνδράμοντας» και αυτοί στην απόκρουση των «εισβολέων».

Καθώς η άτυπη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας άρχιζε να καταρρέει, βαθιά πληγωμένη εδώ και καιρό και από τα δύο μέρη, και καθώς στο όνομα της ασφάλειας και της «υπεράσπισης των συνόρων» εμπεδωνόταν η στρατιωτικοποίηση του προσφυγικού και νομιμοποιούνταν βίαιες συμπεριφορές εναντίον ανθρωπιστικών δρώντων και αιτούντων άσυλο, *το ανθρωπιστικό καθεστώς στη Λέσβο, όπως και στα άλλα νησιά με ΚΥΤ, μπήκε σε μεγάλη δοκιμασία.* Πλέον είναι σε σημαντική υποχώρηση, αφού πολλοί εθελοντές έφυγαν και αρκετές οργανώσεις είτε αποχώρησαν είτε περιόρισαν τις δραστηριότητές τους.

Τα ξενοφοβικά αυτά συμβάντα κορυφώθηκαν με τον εμπρησμό του λεγόμενου Stage 2, της τελευταίας ανθρωπιστικής δομής στη Σκάλα Συκαμινιάς και γενικότερα στη Βόρεια Λέσβο. Πρόκειται για μικρό καταυλισμό, ο οποίος από το 2015 είχε λειτουργήσει υπό την αιγίδα της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (ΥΑ) ως *χώρος πρώτης υποδοχής και μετάβασης* προς το ΚΥΤ της Μόριας και τον οποίο η δημοτική αρχή είχε αποφασίσει να κλείσει παρά την αντίθετη γνώμη του τοπικού συμβουλίου. Ακολούθησε ο εμπρησμός του One Happy Family, ανθρωπιστικής δομής του Ελβετικού Ερυθρού Σταυρού δίπλα στο ΚΥΤ της Μόριας. Η αντι-«αλληλεγγύη» σήκωνε για τα καλά κεφάλι.

Τα δύσκολα διλήμματα της πανδημίας

Έτσι ήταν η κατάσταση όταν ξέσπασε η πανδημία. Η διαχείριση του προσφυγικού στην πανδημία και η εφαρμογή των καθυστερημένων κυβερνητικών μέτρων για τους προσφυγικούς καταυλισμούς και τους νεοεισερχόμενους πρόσφυγες και μετανάστες βραχυκυκλώθηκε στον πολυδιασπασμένο και συγκρουσιακό χώρο και στο κλίμα της ξενοφοβίας που μέσα στην πανδημία μετατράπηκε σε γενική αγοραφοβία. Στην πανδημία το κλείσιμο των χωριών εμπεδώθηκε ακόμη περισσότερο στο πλαίσιο του μετασχηματισμού του οικιακού ορίου σε κλειστό σύνορο. Έτσι φάνηκε πόσο χαμηλά είναι οι αιτούντες άσυλο στην αξιακή ιεραρχία της κρατικής προστασίας από την πανδημία.

Από την μια πλευρά, η εμμονή στους κλειστούς καταυλισμούς οδήγησε σε αυστηρούς περιορισμούς στην κυκλοφορία των αιτούντων άσυλο που «ζουν» στο ΚΥΤ της Μόριας. Με την ίδια λογική υποστηρίχθηκε από τα πιο επίσημα χείλη, δηλαδή τον αρμόδιο υπουργό, ότι το «Stay in camps» για τους αιτούντες άσυλο είναι το ισοδύναμο του «μένουμε σπίτι» για τους Έλληνες πολίτες. Το ερώτημα είναι προφανές: Πώς μπορεί κανείς να «μείνει σπίτι»... εάν πρόκειται για σκηνή;³

Η εξίσωση του καταυλισμού, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για τα ΚΥΤ, με τις πλέον άθλιες και επικίνδυνες συνθήκες διαβίωσης, με τον εξορισμού ασφαλή οίκο στον οποίο μας κάλεσε η πολιτεία να κλειστούμε για να προφυλαχθούμε αποτελεί *ύβρι* και σε αυτή τη βάση καταδικάστηκε από επίσημους ευρωπαϊκούς φορείς, πολλές ανθρωπιστικές οργανώσεις και συλλογικότητες όλων των κατηγοριών.

Η χωρική διαφοροποίηση έπαιρνε πλέον καθαρά τη μορφή του διαχωρισμού, ενός διαχωρισμού που κατανέμει με εξαιρετικά άνισο τρόπο το ρίσκο της έκθεσης στην απειλή, αφού για να προστατεύσει τους κατοίκους της πόλης εφαρμόζει τη «στρατηγική της αγέλης» στους 20.000 αιτούντες άσυλο του ΚΥΤ.

Από την άλλη, και ενώ το ΚΥΤ της Μόριας στη πράξη είχε πάψει να υποδέχεται νέους αιτούντες άσυλο, μπήκε το ζήτημα της καραντίνας των νεοεισερχόμενων προσφύγων στο νησί. Μετά από ένα παρατεταμένο αδιέξοδο στις συνεννοήσεις των υπεύθυνων παραγόντων και ενώ 127 πρόσφυγες και μετανάστες πρόχειρα καταυλιζόνταν για βδομάδες παρατημένοι υπό δυσμενείς καιρικές συνθήκες σε διάφορα παραλιακά σημεία των βόρειων ακτών του νησιού, ο δήμαρχος Δυτικής Λέσβου άλλαξε γνώμη και εισηγήθηκε την επαναλειτουργία του Stage 2 (που ο ίδιος ο δήμος είχε νωρίτερα κλείσει) και τη μετατροπή του σε *χώρο καραντίνας* για τους νεοεισερχόμενους ταξιδιώτες της ανάγκης, τον οποίο θα διαχειρίζονταν οι υπεύθυνοι κρατικοί φορείς (Αστυνομία, Λιμενικό και ΕΟΔΥ).

Αυτή τη φορά, στις 8 Απριλίου, ήταν η σειρά του τοπικού συμβουλίου της Συκαμνιάς να μη δεχθεί την εισήγηση του δημάρχου για λόγους λειτουργικότητας, προστασίας των εντοπίων και έλλειψης εμπιστοσύνης στις αρχές. Συλλογικότητες και κάτοικοι συντάχθηκαν με την ομόφωνη απόφαση των εκπροσώπων της Συκαμνιάς και με μια σειρά κινήσεων εμπόδισαν την υλοποίηση της δημοτικής απόφασης. Μετά από κάποιες βδομάδες και μπροστά στο παρατεταμένο αδιέξοδο το αρμόδιο Υπουργείο μετέφερε αιφνιδιαστικά τους εγκαταλειμμένους πρόσφυγες στο ΚΥΤ της Μόριας, προκαλώντας την έντονη αντίδραση του δημάρχου Μυτιλήνης για την παραβίαση των δημοτικών συνόρων από το ελληνικό κράτος (!). Η ενοκίαση ιδιωτικής έκτασης για τη λειτουργία χώρου καραντίνας στα Μεγάλα Θέρμα της Β. Λέσβου από το Υπουργείο Μετανάστευσης αποτέλεσε τελικά τη λύση στο ζήτημα και αποκατέστησε προσωρινά τις χωρικές ισορροπίες.

Υστερόγραφο

Η ταραχή του συνόρου είχε ακουμπήσει για τα καλά τη Σκάλα Συκαμνιάς. Το τελευταίο ίχνος του *ανθρωπιστικού συνόρου*, που με τις πράξεις «αλληλεγγύης» οι κάτοικοι αυτού του χωριού είχαν οικοδομήσει, έσβησε, και μάλιστα, με δική τους απόφαση. Στο κλειστό χωριό δεν υπήρχε περιθώριο «αλληλεγγύης στους πρόσφυγες».

Τα ερωτήματα που εγείρει αυτή η άρνηση, ιδιαίτερα για εκείνους που ιστορικά συντάχθηκαν με την «αλληλεγγύη», είναι πολλά και σημαντικά. Πώς μπορούμε να εξηγήσουμε αυτή τη στάση; Τι σημαίνει η συρρίκνωση της «αλληλεγγύης» στους πρόσφυγες και μετανάστες, η εξαφάνισή της εντέλει κάτω από την πίεση της αυτοπροστασίας ή της προστασίας του συλλογικού εαυτού (δηλαδή των συγχωριανών); Τι καθιστά αδύνατο το διαμοιρασμό του ρίσκου με τον ευάλωτο και *πάσχοντα άλλο*, όταν αυτός δεν είναι του τόπου;

Καθώς μπαίνουμε στη νέα φάση της πανδημίας τα παραπάνω ερωτήματα περιμένουν την απάντησή τους.

Σημείωση

3. Βλ. την ομότιτλη ανακοίνωση των εργαζομένων σε δομές «φιλοξενίας» προσφύγων, στις 27 Απριλίου 2020, <https://www.efsyn.gr/node/240806>

Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΕΡΓΙΑ: ΜΙΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΑΠΟ ΤΗ ΣΚΟΠΙΑ ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ομάδα «COVID-19_Regional_Labour»¹

Με την πανδημία του νέου κορωνοϊού να εισέρχεται σχεδόν στον τρίτο μήνα εξέλιξής της και την πλειονότητα των κρατών να εφαρμόζουν, ή τουλάχιστον να διαβουλεύονται, τη σταδιακή άρση των περιοριστικών μέτρων (lockdown) μετά από περίπου δύο μήνες κοινωνικής και οικονομικής απομόνωσης, πολλαπλές έως και αντιφατικές αναγνώσεις και ερμηνείες έρχονται στο προσκήνιο. Τα κρούσματα παγκοσμίως αγγίζουν τα 4,5 εκ. και οι θάνατοι πλησιάζουν τις 300.000. Τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά των πρώτων εβδομάδων της πανδημίας έχουν αδιαμφισβήτητα ανατραπεί: το επίκεντρο της υγειονομικής κρίσης, το οποίο αρχικά εντοπιζόταν στις μεσογειακές χώρες της Ιταλίας και της Ισπανίας, έχει σταδιακά μετατοπιστεί προς τον άξονα Μεγάλης Βρετανίας και ΗΠΑ. Στις τελευταίες χώρες, αλλά και σε άλλες όπου είναι σε εξέλιξη η συζήτηση για μια επιστροφή στην πολυσυζητημένη «κανονικότητα», η σταδιακή άρση τα lockdown δεν χαίρει μιας αδιαμφισβήτητα ευρείας αποδοχής, τόσο στο επίπεδο της ηγεσίας όσο και στο επίπεδο των πολιτών. Η ανάσχεση των νέων κρουσμάτων, αποτέλεσμα ίσως των πρωτόγνωρα αυστηρών μέτρων περιορισμού της κινητικότητας που σχετίζεται με την καθημερινή παραγωγή, κατανάλωση και αναπυχή, αμφισβητείται από αναφορές οι οποίες κάνουν λόγο για κίνδυνο αναζωπύρωσης των εστιών μόλυνσης λόγω χαλάρωσης των μέτρων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γερμανία, χώρες στις οποίες μαίνεται η δημόσια συζήτηση περί του τί μέλλει γενέσθαι, με τις φωνές που αντιτίθενται σε μια παρορμητική και βιαστική χαλάρωση των μέτρων να πληθαίνουν. Επιπλέον, τα «πλάνα επανόδου» δέχονται πυρά για την αμφισημία τους, ενώ η επιστημονική κοινότητα μοιάζει να

1. Η ομάδα αποτελείται από τους Κώστα Γουρζή, υπ. διδάκτορα Παν. Αιγαίου, Ακη Κανελλέα, ειδικό GIS, Δημήτρη Ψαρολόγο, γεωγράφο, Δημήτρη Βούλγαρη, γεωγράφο, Άννα Σαρούκου, γεωγράφο, υπό τον συντονισμό του Στέλιου Γκιάλη, Ερευνητική Ομάδα Γεωγραφίας της Εργασίας, Παν. Αιγαίου (επικοινωνία: stgialis@aegean.gr) και με τη συνεργασία του Βάου Κώτσιου, δρ. ΕΜΠ.

παρακολουθεί ασθμαίνοντας, καθώς τα ρευστά δεδομένα περί των χαρακτηριστικών του νέου ιού αδυνατούν προς το παρόν να δώσουν ξεκάθαρες απαντήσεις για τις προοπτικές αποτελεσματικής αντιμετώπισης και αποτελεσματικής ίασης από αυτόν. Την ίδια στιγμή, τα κρούσματα κοινωνικής ανυπακοής απέναντι στα μέτρα και τις συστάσεις διογκώνονται, ιδίως σε περιοχές των Ηνωμένων Πολιτειών, στις οποίες μάλιστα αποτελούν και πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ των πολιτειακών κυβερνήσεων και του κεντρικού ομοσπονδιακού κράτους. Επιπρόσθετα, ενώ οι προηγμένες οικονομίες βυθίζονται σε ένα κλίμα εσωστρέφειας, οι αποδυναμωμένες (ημι-)περιφερειακές οικονομίες επικροτούνται για την αποφασιστικότητα με την οποία αντιμετώπισαν την κρίση του νέου ιού, χαρακτηριστικό το οποίο αποδίδεται στη «σκληραγώγησή» τους μέσα από τη δεκαετή αναμέτρηση με τις επιπτώσεις της πρόσφατης καπιταλιστικής υπερ-πενταετούς οικονομικής κρίσης.

Τα έως τώρα δεδομένα για τον μεσογειακό ευρωπαϊκό νότο, με βάση το «COVID-19_Regional_Labour' webgis»², καταδεικνύουν στενή σχέση συνύπαρξης μεταξύ της κυρίαρχης οικονομικής γεωγραφίας και των πυκνών χωρικών συγκεντρώσεων παραγωγής και πληθυσμού της κάθε χώρας, αφενός, και της εξέλιξης της επιδημίας, αφετέρου. Συνοπτικά, η αυξημένη διεθνής διασύνδεση των επιχειρηματικών τάξεων της Ιταλίας έφερε τα πρώτα κρούσματα στη χώρα, ενώ στην Ισπανία η επιδημία βρήκε τις νησιωτικές περιφέρειες στην έναρξη της διευρυμένης τουριστικής σεζόν τους. Στην Ελλάδα, το ξέσπασμα της πανδημίας έλαβε χώρα προτού ξεκινήσει η συντομότερη –συγκριτικά με Ισπανία και Ιταλία– τουριστική σεζόν. Όντας μικρής σημασίας και βαρύτητας κόμβος των διεθνών οικονομικών δικτύων και παραγωγικών αλυσίδων, η Ελλάδα βρέθηκε λιγότερο εκτεθειμένη, κυρίως μέσω μεμονωμένων ελλήνων πολιτών που μετέβησαν στο εξωτερικό και επέστρεψαν στους τόπους κατοικίας τους στις αρχές του προηγούμενου Μαρτίου.

Πιο συγκεκριμένα, ο κύριος όγκος των κρουσμάτων εντοπίζεται στις έντονα αστικοποιημένες και διεθνώς δικτυωμένες περιφέρειες και ανιχνεύεται μέσω των περισσότερο «ορατών» πληθυσμών, ήτοι αυτών που μετακινούνταν διεθνώς περισσότερο. Το επίπεδο της δικτύωσης και κινητικότητας, συχνά αποτιμώμενο διά της ύπαρξης διεθνών αερολιμένων, υπήρξε καίριας σημασίας παράγοντας για τον συνολικό αριθμό των κρουσμάτων (βλ. δίπολο αστικοποίησης Μαδρίτης και Βαρκελώνης, Μιλάνο, μητροπολιτική περιφέρεια του Παρισιού στη Γαλλία).

Ο κύριος όγκος των ασθενών που κατέληξαν από την άλλη, ακολουθεί σε γενικές γραμμές τα ανωτέρω μοτίβα συγκέντρωσης. Ωστόσο, η «μαύρη» στατιστική των θανάτων χαρακτηρίζεται και από μια σειρά από «ανατροπές», καθώς καταγράφονται σημαντικές τιμές σε περιφέρειες με χαμηλό συνολικά αριθμό κρουσμάτων: παραμεθόριες περιοχές της Ιταλίας, της Ελλάδας ή βόρειες βασκικές περιοχές στην Ισπανία αποτελούν τέτοιες περιπτώσεις. Στον αντίποδα, ενώ σε Ισπανία και Ιταλία οι αριθμοί των ασθενών που κατέληξαν εντοπίζονται στις περιφέρειες με τα περισσότερα κρούσματα, στη Γαλλία η εικόνα αντιστρέφεται, με την περιφέρεια του Παρισιού να μην ξεχωρίζει, σε αντίθεση με τις συνορεύουσες με τη Γερμανία γαλλικές περιφέρειες.

Ταυτόχρονα με την ανάλυση της εξάπλωσης της πανδημίας, μια σειρά από μελέτες αναδεικνύει τον αντίκτυπο του νέου κορωνοϊού στην οικονομία, διαχωρίζοντας μάλιστα τους επιμέρους οικονομικούς κλάδους. Για παράδειγμα, οι

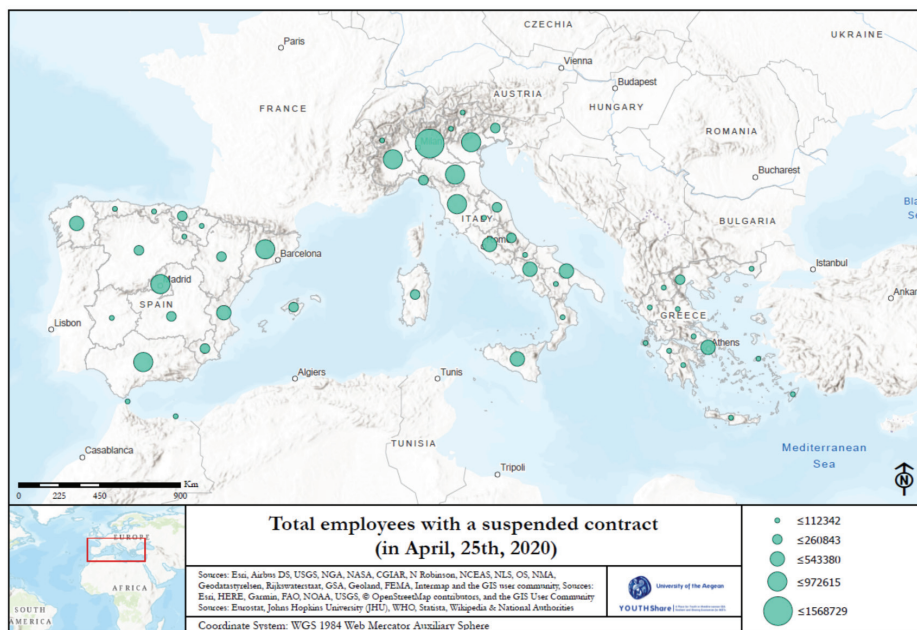
Coibion et al (2002) υπογραμμίζουν ότι για τις Ηνωμένες Πολιτείες ο όγκος των εργαζομένων που έχασαν τη δουλειά τους ξεπερνά σημαντικά τις επίσημες εκτιμήσεις και αγγίζει τα 20 εκ. μέχρι την πρώτη εβδομάδα του Απριλίου. Πέραν τούτου, μια σειρά μελετών υπεισέρχεται στην κλαδική ανάλυση των επιπτώσεων της πανδημίας, εντοπίζοντας τους εύλωτους κλάδους κυρίως στα ξενοδοχειακά, την εστίαση και αναψυχή, το λιανικό εμπόριο, και τις μεταφορές. Πέραν αυτών των κλάδων, σημαντική μείωση δραστηριότητας και απασχολούμενων σημειώνεται στη βιομηχανία, αλλά και σε άλλους οι οποίοι δεν αναμενόταν να παρουσιάζουν απώλειες, όπως οι επιστημονικές και «δημιουργικές δραστηριότητες».

Η έρευνα της Ομάδας μας αναδεικνύει ότι στον μεσογειακό νότο ο κύριος όγκος των επιχειρήσεων σε αναστολή εντοπίζεται σε δύο τύπους περιφερειών: τις έντονα αστικοποιημένες και τις τουριστικές. Όμοιο μοτίβο ακολουθεί και ο όγκος των εργαζομένων των οποίων οι συμβάσεις έχουν τεθεί σε αναστολή. Στην Ιταλία ξεχωρίζει το βόρειο τμήμα της χώρας, ενώ στην Ισπανία οι περιφέρειες με σημαντικά αστικά κέντρα ή δημοφιλή τουριστικά θέρετρα. Αν και το αποτύπωμα του νέου κορωνοϊού στην απασχόληση χρειάζεται χρόνο για να σκιαγραφηθεί πλήρως, πλήθος δημοσιευμάτων καταγράφουν θέσεις που χάθηκαν πριν καν «δημιουργηθούν». Πολλές εξ αυτών σχετίζονται με την υπό έναρξη (;) τουριστική σεζόν, η οποία τίθεται εν αμφιβόλω σε ολόκληρη την Ευρώπη. Η επισφαλής θέση των επικεντρωμένων στον τουρισμό περιφερειών καθίσταται πιο ξεκάθαρη με την καταγραφή του ποσοστού των εργαζομένων με ανεσταλμένη σύμβαση επί του συνόλου του εργατικού δυναμικού. Έτσι, στη μεσογειακή Ευρωπαϊκή Ένωση, σε ιδιαίτερα δύσκολη συνθήκη αναμένεται να βρεθούν οι νησιωτικές περιφέρειες, συμπεριλαμβανομένων και των Νοτίου Αιγαίου, Κρήτης, και Ιονίων Νήσων. Η αξιοσημείωτη δυναμική των ανωτέρω περιφερειών, οι οποίες ήταν από τις λίγες που παρουσίαζαν θετικό ισοζύγιο προσλήψεων - απολύσεων τα χρόνια της κρίσης (2009-2014), μοιάζει να έχει χαθεί οριστικά για το 2020 (Χάρτες 1, 2 & 3). Από τα μέχρι τώρα στοιχεία διαφαίνεται ότι οι ηλικίες μέχρι 40 ετών και κυρίως μέχρι 25 ετών θα υποστούν τη μεγαλύτερη επιβάρυνση από την κρίση, κυρίως λόγω της μεγαλύτερης εμπλοκής τους σε εποχιακή εργασία, όχι μόνο σε κλάδους και περιοχές που σχετίζονται με τα καταλύματα, την εστίαση και το λιανεμπόριο, αλλά και λόγω πτώσης της ζήτησης στη μεταποίηση και τις εξαγωγές.

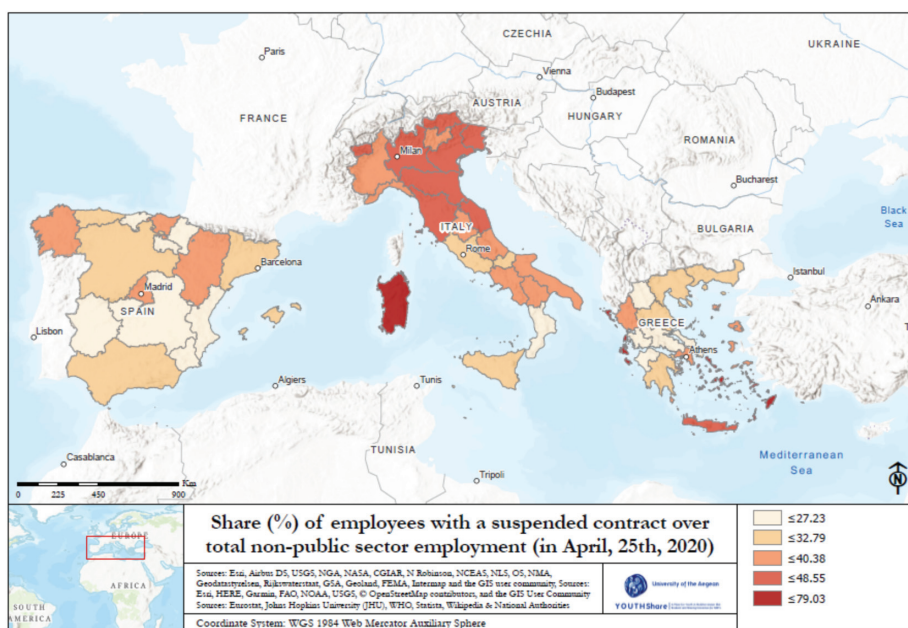
Πέρα από τις μεγάλες περιφερειακές και κλαδικές ανισότητες που επισημάνθηκαν παραπάνω, ο αντίκτυπος της πανδημίας Covid-19 αναμένεται να είναι και έντονα άνισος στο κοινωνικό και ταξικό επίπεδο. Οι περισσότερες εκτιμήσεις καταλήγουν ότι τα χαμηλότερα στρώματα, οι νέοι εργαζόμενοι, οι NEETs, οι γυναίκες και οι μειονότητες αναμένεται να βρεθούν σε δυσχερέστερη θέση κατά τη διάρκεια, αλλά και με το πέρας της παρούσας υγειονομικής κρίσης. Τα διακριτά στάδια εξάπλωσης του νέου ιού έχουν καταδείξει ότι ενώ η πανδημία έπληξε αρχικά πληθυσμό από τα κοινωνικά στρώματα τα οποία χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη κινητικότητα και «κοσμοπολιτισμό», στη συνέχεια χτύπησε σφοδρότερα αυτούς που στερούνται δυνατοτήτων προσαρμογής στις σύγχρονες επιταγές της «κοινωνικής αποστασιοποίησης» και της «παραμονής στο σπίτι». Γλαφυρά αναδεικνύεται η παραπάνω διαπίστωση στο πλαίσιο των ΗΠΑ, όπου ο μη λευκός και χωρίς πτυχίο πληθυσμός πιο δύσκολα απολαμβάνει την επιλογή της εργασίας από το σπίτι, ενώ εκατοντάδες πολίτες που έχασαν τη μάχη με τον ιό κατέληξαν στα «αζήτητα» και οδηγήθηκαν σε μαζικές ταφές. Σε παγκόσμιο επίπεδο, το επι-

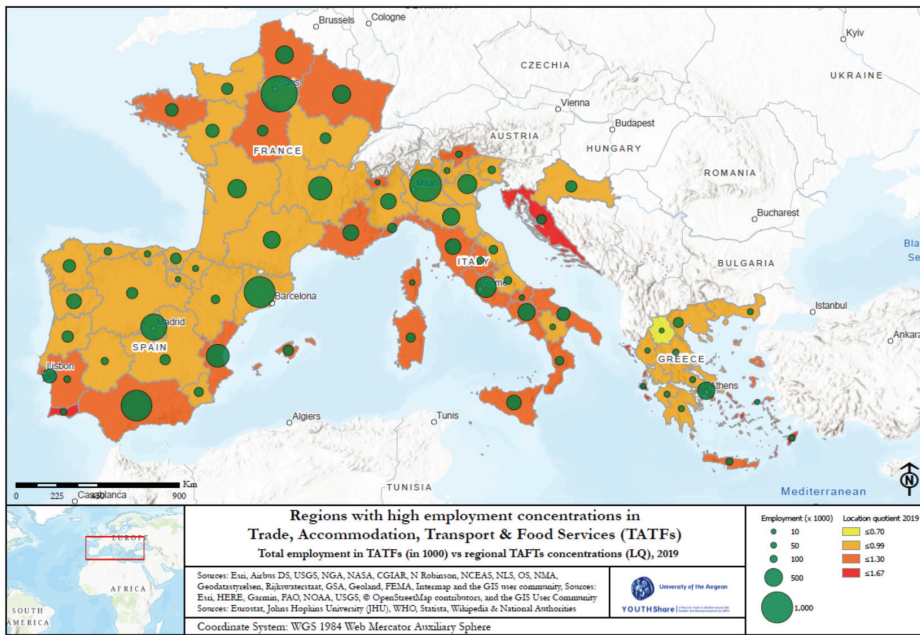
σφαλές αυτό εργατικό δυναμικό συνιστά πάνω από το 60% του συνολικού δυναμικού. Αποτέλεσμα είναι να τίθεται σε πλατιές μάζες του πληθυσμού ένα νοσηρό δίλημμα της φυσικής έναντι της οικονομικής επιβίωσής τους, όπως καταδεικνύει ο Διεθνής Οργανισμός Εργασίας του ΟΗΕ.³

Χάρτης 1: Εργαζόμενοι σε αναστολή, τέλη Απριλίου 2020, περιφέρειες τεσσάρων χωρών μεσογειακού ευρωπαϊκού νότου.

Χάρτης 2: Μερίδιο (%) απασχολουμένων σε αναστολή ως προς το σύνολο των απασχολουμένων εκτός δημοσίου τομέα, τέλη Απριλίου 2020, περιφέρειες τεσσάρων χωρών μεσογειακού ευρωπαϊκού νότου.

Χάρτης 3: Σύνολο απασχολούμενων και άνισες περιφερειακές συγκεντρώσεις στον κλάδο εμπορίου, φιλοξενίας και μεταφορών & επισιτισμού, 2019, περιφέρειες πέντε χωρών μεσογειακού ευρωπαϊκού νότου.

Απόντος ενός ισχυρού κράτους πρόνοιας, το οποίο παλαιότερα έμοιαζε να μετριάξει τις κοινωνικές ανισότητες προσωρινά, η πανδημία δείχνει να διευρύνει τις ήδη έντονες στον ύστερο καπιταλισμό αντιθέσεις και χωρο-κοινωνικές πολώσεις. Ωστόσο, η παγκόσμια κλίμακα του φαινομένου έχει αναζωπυρώσει τη συζήτηση περί δομών αλληλεγγύης σε διεθνές επίπεδο και ανάγκης ανασύστασης και ενδυνάμωσης των δομών οργάνωσης των εργαζομένων σε υπερεθνικό επίπεδο. Η δράση των εργαζομένων στη διεθνή κλίμακα έχει άλλωστε βαθιές ιστορικές ρίζες, καθώς κατά τον 19ο αιώνα και μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι εργαζόμενοι, ειδικά οι βιομηχανικοί εργάτες, ανέπτυξαν έντονη κουλτούρα διεθνών συνεργασιών (Γκιάλης & Herod 2015). Σήμερα, ιστορικές συνδικαλιστικές οργανώσεις ήδη αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες ενημέρωσης και οργάνωσης εν μέσω πανδημίας. Πέραν της συνδικαλιστικής δράσης, η οργάνωση των (νέων) εργατικών στρωμάτων λαμβάνει και πλατύτερο χαρακτήρα, όπως για παράδειγμα το κίνημα των ενοικιαστών διαμερισμάτων στη Νέα Υόρκη, το οποίο, αρνούμενο να καταβάλει ενοίκιο εν μέσω πανδημίας και εργασιακής επισφάλειας, έχει καταγράψει σημαντικές νίκες.⁴

Επανερχονται, συνεπώς, δυναμικά στο προσκήνιο γνωστά, αν και αγνοημένα, γεωγραφικά διλήμματα, που η γεωγραφία της εργασίας έχει με αναλυτική ενάργεια επισημάνει, όπως το ζήτημα της οργάνωσης και εμπρόθετης δράσης των εργαζομένων σε πολλαπλές χωρικές κλίμακες. Η ευρύτητα της νέας διπλής (υγειονομικής - οικονομικής) κρίσης, φέρνει τμήματα των εργαζομένων ενώπιον συνθηκών οι οποίες συγκεράζουν το τοπικό με το παγκόσμιο. Η υποτίμηση της εργασίας σε συγκεκριμένους τόπους χρειάζεται την αλληλεγγύη των εργαζομένων από άλλες περιοχές. Ομοίως, η τάση για οικονομική περιχαράκωση και βιομηχα-

νικό πατριωτισμό καλεί σε απαντήσεις που, αφενός θα επιχειρούν να προστατεύσουν θέσεις εργασίας σε συγκεκριμένους τόπους και περιφέρειες, αφετέρου θα απορρίπτουν αντιδραστικές αντιλήψεις γεωγραφικού και πολιτικού εθνικισμού, λαμβάνοντας τη μορφή μιας διεθνιστικού χαρακτήρα μετασχηματιστικής αλληλεγγύης. Οι εργαζόμενοι έχουν τη δυνατότητα διαφορετικών επιλογών, πάντα μέσα στο πλαίσιο δοσμένων υλικών συνθηκών. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με το ότι μπορούν σε διαφορετικούς χρόνους και τόπους να αποφασίσουν να κάνουν τις επιλογές αυτές πράξη, είναι μια βαθύτατα πολιτική επισημάνση. Επισημάνση, που ανατρέπει την πεποίθηση ότι μόνο οι επιχειρηματίες και τα κράτη μπορούν να διαμορφώσουν τη γεωγραφία της παγκόσμιας οικονομίας. Επιλέγοντας να συντονιστούν σε υπερτοπικό επίπεδο, ή να δράσουν σε τοπικό επίπεδο στοχεύοντας νευραλγικούς κρίκους διεθνών αλυσίδων παραγωγής, οι εργαζόμενοι μπορούν να «αποκτήσουν φωνή» και να ανατρέψουν τα σχέδια που θέλουν τις συνέπειες της προ των πυλών συρρίκνωσης να μετατρέπεται σε νέα βάρη και στερήσεις για τον κόσμο της εργασίας.

Σημειώσεις

2. Ο διαδικτυακός πίνακας εργαλείων «COVID-19_Regional_Labour» (<https://arcgis.com/home/group/main/1X0Tbn> και <https://crl-uoa-youthshare.hub.arcgis.com/>) παρουσιάζει στατιστικά δεδομένα για τον κορονοϊό που ευθύνεται για την ασθένεια COVID-19. Σταδιακά, ο πίνακας ενσωματώνει δεδομένα σε περιφερειακό επίπεδο που αποκαλύπτουν τον αντίκτυπο της αναστολής των παραγωγικών δραστηριοτήτων στην απασχόληση, τη νεανική ανεργία και τους NEET (νέοι που βρίσκονται εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης ή κατάρτισης). Το «COVID-19_Regional_Labour» και τα περιεχόμενα του, αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του Πανεπιστημίου Αιγαίου/YOUTHShare project, με ό,τι δικαιώματα αυτό συνεπάγεται. Παρέχεται, δε, στο κοινό ελεύθερα και αυστηρά για ενημερωτικούς, εκπαιδευτικούς και ακαδημαϊκούς σκοπούς. Ασάφειες ή λάθη στις πηγές δεδομένων δεν είναι δυνατόν να ελεγχθούν. Τα μέλη της ομάδας προσφέρουν εθελοντικά στην ανάπτυξη του Dashboard και το συνολικό αποτέλεσμα είναι ένα έργο υπό εξέλιξη. Η συμβολή των ESRI, US και Marathon Data Services, Ελλάδα στην ανάπτυξη της εφαρμογής είναι ιδιαίτερα εκτιμητέα.

3. Βλ. «Contagion or starvation, the dilemma facing informal workers during the COVID-19 pandemic», https://www.ilo.org/moscow/news/WCMS_744005/lang/en/index.htm

4. Βλ. «“Cancel the Rent” Could Be Just the Beginning», <https://www.citylab.com/equity/2020/04/pay-rent-cancellation-mortgage-eviction-coronavirus-landlord/610834/>

Ενδεικτικές πηγές

Γκιάλης, Στ. & Herod, A. (2015) *Γεωγραφία της Εργασίας: Εργατική δράση, ευέλικτη απασχόληση, και χωρικές ανισότητες*. Ηλεκτρ. βιβλίο. Σύνδεσμος ελληνικών ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών: Αθήνα.

Coibion, O., Gorodnichenko, Y., & Weber, M. (2020) *Labor Markets During the COVID-19 Crisis: A Preliminary View* (No. w27017). National Bureau of Economic Research.

ΟΙ ΕΠΙΔΗΜΙΕΣ ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΧΩΡΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ

Αρης Καλαντίδης¹

Με τα πρώτα βήματα της επιδημιολογίας την εποχή της εκβιομηχάνισης και αστικοποίησης του 19ου αιώνα, μπαίνουν και οι βάσεις για έναν νέο χωρικό σχεδιασμό, που συνδέει την αστική ανάπτυξη με τη δημόσια υγεία. Η ένταση των κοινωνικών (χωρικών) ανισοτήτων την ίδια περίοδο, θέτει με πολύ έντονο τρόπο την πολιτική διάσταση της αστικής ανάπτυξης και των επιπτώσεων των επιδημιών. Το παρακάτω σχόλιο επικεντρώνεται σ' αυτή την εξέλιξη σε λίγες πόλεις της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης από τα μέσα του 19ου αιώνα μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το σχέδιο Hobrecht στο Βερολίνο

Το 1862, στο Βερολίνο, ο μηχανικός James Hobrecht ανέλαβε την εκπόνηση ενός «αναπτυξιακού σχεδίου για τα περίχωρα του Βερολίνου», σήμερα γνωστό απλώς ως «Σχέδιο Hobrecht». Ο Hobrecht ανήκε στην ομάδα ενός ευρύτερου κινήματος, το οποίο, ξεκινώντας από τα μέσα του 19ου αιώνα και μετά από πολλές επιδημίες χολέρας, ανέδειξε τη σπουδαιότητα του κεντρικού σχεδιασμού στη διαχείριση της δημόσιας υγείας. Το «Σχέδιο Hobrecht» παρείχε τη βάση για την ανάπτυξη ενός μεγάλου τμήματος του Βερολίνου και είναι ακόμη ορατό σήμερα σε μεγάλες περιοχές της πόλης. Ήταν το πρώτο πλήρες ρυμοτομικό σχέδιο προς επέκταση του σχεδίου πόλεως, παρέχοντας στέγη στα εκατομμύρια εσωτερικών μεταναστών που εισέρρεαν στην πρωσική πρωτεύουσα.

Σύμφωνα με το σχέδιο Hobrecht, φτωχότερες και πλουσιότερες κοινωνικές ομάδες θα συνυπήρχαν σε ένα οικοδομικό συγκρότημα, ενώ κατοικία και εργασία ενσωματώνονταν επίσης στο ίδιο οικοδομικό συγκρότημα. Υπάρχει ένα κοινωνικό όραμα πίσω από αυτό το σχέδιο, που βασίζεται στη φιλελεύθερη αστική παράδοση της εποχής: ότι οι κατώτερες τάξεις μαθαίνουν από τις ανώτερες μέσω μίμησης, ενώ οι πιο εύπορες θα είναι φιλανθρωπικές προς τους φτωχότερους μέσω της μεταξύ τους επαφής.

Την ίδια στιγμή, πολιτικοί όπως ο γιατρός Rudolf Virchow, στενός συνεργάτης του Hobrecht, θεωρούσαν πως ένα σύγχρονο αποχετευτικό σύστημα, όπως αυτό που είχε ήδη εφαρμοστεί σε περιοχές της Αγγλίας, ήταν απαραίτητο για τη βελτίωση της υγείας των κατοίκων της πρωτεύουσας. Ενώ ο Hobrecht έχει μείνει στην ιστορία ως επί το πλείστον για το σχέδιο ανάπτυξης του Βερολίνου, αναμφίβολα μία από τις σημαντικότερες συνεισφορές του είναι ο εκσυγχρονισμός του συστήματος αποχέτευσης προς καταπολέμηση των επιδημιών.

Οι παρεμβάσεις αυτές δεν τροποποίησαν την υπάρχουσα πόλη, αλλά προσέθεσαν ένα αφηρημένο σύστημα επαναλαμβανόμενων μοτίβων πλατειών, δρόμων και τετραγώνων γύρω από έναν υπάρχοντα πυρήνα. Η επικρατέστερη σχεδίαση των οδών ήταν η ακτινωτή, με δρόμους που απλώνονταν σε όλες τις κατευθύνσεις

1. Καθηγητής, Manchester University, ares.kalandides@gmail.com

από διάφορα σημεία εστίασης, παρακολουθώντας το αποχετευτικό σύστημα. Πρόκειται για σχέδιο επέκτασης της πόλης και συνεπώς για έναν εντελώς διαφορετικό τύπο αστικής παρέμβασης από αυτόν που ανέλαβε ο Haussmann στο Παρίσι.

Η παρέμβαση του Haussmann στο Παρίσι

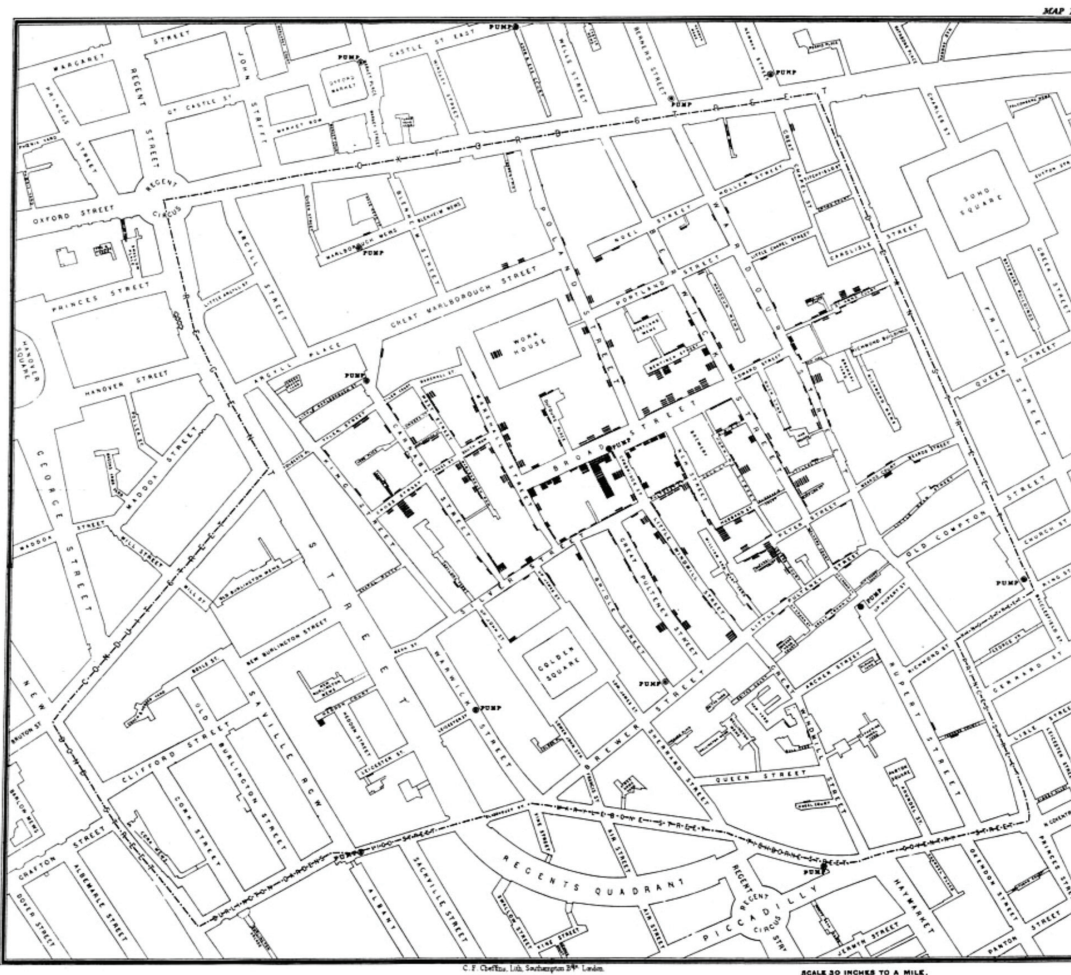
Μεταξύ 1853 και 1870, ο βαρόνος Haussmann, υπεύθυνος για δημόσια έργα στο Παρίσι, χάραξε νέες, ευθείες λεωφόρους μέσα από τον λαβύρινθο των μικρών δρόμων της πόλης, που μέχρι τότε διατηρούσαν σε μεγάλο βαθμό τον μεσαιωνικό χαρακτήρα τους. Αν και ο δηλωμένος σκοπός του σχεδιασμού ήταν κατά κύριο λόγο οικονομικός και αισθητικός, πίσω του κρυβόταν μια στρατιωτική λογική (εξαλείφοντας τους στενούς δρόμους, ήταν πιο εύκολος ο έλεγχος των εξεγέρσεων), όπως και υγειονομικά ζητήματα, καθώς ο νέος σχεδιασμός άφηνε χώρο για να μπαίνει φως και αέρας στην πόλη. Ο Haussmann κατεδάφισε 12.000 κτίρια, σε γειτονιές που σύμφωνα με τα σημερινά πρότυπα θα μπορούσαν να θεωρηθούν παραγκουπόλεις, και έφτιαξε πάρκα κατά την αγγλική συνήθεια τόσο στο κέντρο της πόλης όσο και στην περιφέρεια. Ακριβώς όπως ο Hobrecht στο Βερολίνο, ο Haussmann δημιούργησε νέα συστήματα αποχέτευσης, εξαλείφοντας έτσι πολλές από τις πηγές των επιδημιών.

Ο χάρτης χολέρας του John Snow

Μόλις λίγα χρόνια νωρίτερα, το 1846, στο Λονδίνο, ο γιατρός John Snow είχε χαρτογραφήσει μια επιδημία χολέρας στο Σόχο, καταφέροντας να εντοπίσει την προέλευση της διάδοσής της σε μία μόνο αντλία νερού, στην Broad Street. Με βάση τη χαρτογράφηση του, κατάφερε να στηρίξει την υπόθεσή του ότι η πηγή της χολέρας ήταν νερό μολυσμένο με μικρόβια, παρά «μιάσματα», σωματίδια βρώμικου αέρα, όπως ήθελε η πιο διαδεδομένη θεωρία για την εξάπλωση των επιδημιών εκείνη την εποχή. Η ανακάλυψη του Snow άλλαξε την κατανόησή μας για τη δημόσια υγεία και επηρέασε τον ρόλο του πολεοδομικού σχεδιασμού, λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες που είναι ευνοϊκές για τη μετάδοση μιας λοίμωξης.

Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία του Ένγκελς

Περίπου την ίδια στιγμή, το 1845, ο γερμανός φιλόσοφος Φρίντριχ Ένγκελς εξέδωσε την *Κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία*, μια μελέτη της βιομηχανικής εργατικής τάξης στη βικτωριανή Αγγλία, ιδιαίτερα στο Μάντσεστερ, όπου είχε ζήσει τα χρόνια 1842-1844. Μέσω προσωπικών παρατηρήσεων και έρευνας, υποστήριξε ότι το τέλος της φεουδαρχίας και η βιομηχανική επανάσταση που την ακολούθησε έκαναν την ζωή των πρώην εργατών γης χειρότερη. Πολλά από αυτά τα επιχειρήματά του βασίζονται σε επιδημιολογικά δεδομένα από μεγάλες βιομηχανικές πόλεις όπως το Μάντσεστερ και το Λίβερπουλ, όπου η θνησιμότητα από επιδημίες ήταν τέσσερις φορές μεγαλύτερη από τη γύρω περιοχή και σημα-

Ο χάρτης της χολέρας του John Snow, 1854.

ντικά υψηλότερη από τον εθνικό μέσο όρο. Μια μελέτη της βιομηχανικής πόλης Καρλάιλ έδειξε τη σημαντική διαφορά στα ποσοστά θνησιμότητας μεταξύ των παιδιών πριν και μετά την εισαγωγή της κλωστοϋφαντουργίας στα τέλη των 18ου αιώνα. Η εργασία του Ένγκελς επηρέασε σημαντικά τους ριζοσπάστες στοχαστές του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα. Έμμεσα, είχε επίσης μεγάλη επίδραση σε δύο κινήματα που εμφανίστηκαν περισσότερο από μισό αιώνα αργότερα: το «Garden City» (Πόλη-κήπος) στα τέλη του 19ου αιώνα στο Ηνωμένο Βασίλειο και το «Neues Bauen» (Νέα Αρχιτεκτονική) μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στη Γερμανία.

Η πόλη-κήπος του Ebenezer Howard

Το κίνημα της πόλης-κήπου, είναι μια προσέγγιση στον πολεοδομικό σχεδιασμό που επιχείρησε να συνδυάσει τη ζωή της πόλης με αυτή της υπαίθρου, προτείνοντας διασυνδεδεμένες κοινότητες διαφορετικού μεγέθους, με ειδικές ζώνες για οικιστική, βιομηχανική και γεωργική χρήση, περιβαλλόμενες από πράσινες ζώνες. Η ιδέα εισήχθη στο Ηνωμένο Βασίλειο το 1898 από τον Ebenezer Howard, του

οποίου κύριος στόχος ήταν η αντιμετώπιση των φρικτών συνθηκών διαβίωσης που είχε προκαλέσει η εκβιομηχάνιση της χώρας και της ανάγκης δημιουργίας υγιών κατοικιών για τους εργαζόμενους. Το Letchworth Garden City και το Welwyn Garden City, Hertfordshire, στο Ηνωμένο Βασίλειο, χτίστηκαν με βάση τις ιδέες του Howard, ενώ αργότερα το κίνημα επεκτάθηκε από τον αστικό στον περιφερειακό σχεδιασμό, επηρεάζοντας την ανάπτυξη πολλών νέων κοινοτήτων. Η δημόσια υγεία ήταν μια, αλλά όχι και η μόνη σκέψη του Ebenezer Howard. Το όραμά του για την «καλή ζωή» ήταν ενιαίο και συνδύαζε τα οφέλη της πόλης και της υπαίθρου, σε μια ουτοπική ισότητα.

Η γέννηση του κράτους πρόνοιας

Από τις αρχές του 20ού αιώνα, οι συνθήκες στέγασης για τον κόσμο της εργατικής τάξης είχαν γίνει και πάλι φρικτές στις περισσότερες πόλεις του βιομηχανικού βορρά. Το 1902, η ολλανδική κυβέρνηση αποφάσισε να περάσει έναν στεγαστικό νόμο με αρκετές διατάξεις για την αντιμετώπιση αυτής της κρίσης. Μεταξύ άλλων, οι δημοτικές αρχές έπρεπε να θεσπίσουν οικοδομικούς κώδικες που θα έθεταν τα πρότυπα ποιότητας για τις δομικές κατασκευές, ενώ οι πόλεις άνω των 10.000 κατοίκων έπρεπε να αναπτύξουν σχέδιο επέκτασης που να υποδεικνύει διαφορετικές ζώνες στέγασης. Όσον αφορά την παροχή στέγης, ο νόμος έδωσε στους δήμους το δικαίωμα να υποστηρίξουν οικονομικά μη κερδοσκοπικούς στεγαστικούς οργανισμούς που δραστηριοποιούνταν στον τομέα της κοινωνικής κατοικίας. Έπειτα, η σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση του Άμστερνταμ ανέθεσε στον αρχιτέκτονα Hendrik Berlage την εκπόνηση ενός σχεδίου επέκτασης στο νότιο Άμστερνταμ και επιδόθηκε στεγαστικούς οργανισμούς ακόμη και κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κατά τη διάρκεια του οποίου τα ιδιωτικά οικοδομικά έργα είχαν σταματήσει. Ο σχεδιασμός της περιοχής Zuid (νότια) του Άμστερνταμ ήταν για μια πόλη όπου το πράσινο βρίσκεται παντού, σε τεράστιες αυλές, δρόμους και πλατείες. Κατοικίες και καταστήματα διαχωρίζονται σε μεγάλο βαθμό και υπάρχει πια η πολιτική πεποίθηση ότι ακόμη και οι κατώτερες τάξεις αξίζουν επαρκή, προσιτή στέγαση· ο ρόλος του κράτους είναι να την παρέχει.

Ωστόσο, στις περισσότερες ευρωπαϊκές πόλεις, οι οποίες είχαν εμπλακεί στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κάθε οικοδομική δραστηριότητα είχε σταματήσει, επιδεινώνοντας την τεράστια έλλειψη στέγης, πρόβλημα που προϋπήρχε στις περισσότερες. Έως το τέλος του πολέμου, η Γερμανία υπολείπεται περίπου 1 εκ. κατοικιών, μετατρέποντας το πρόβλημα της στέγασης σε βασικό ζήτημα κοινωνικής πολιτικής και αφορμή για πολιτική κινητοποίηση. Η περίοδος της Βαϊμάρης (1918-1933) ήταν σημείο καμπής όσον αφορά τις παρεμβάσεις σχετικά με τη στέγαση. Το κράτος ανέλαβε ενεργό ρόλο με τουλάχιστον δύο τρόπους: ως ρυθμιστής, από τη μια πλευρά, με αυστηρότερη προστασία των ενοικιαστών, μαζικό έλεγχο ενοικίων και διαχείριση της κοινωνικής στέγης και ως χρηματοδότης μέσω της φορολογίας ακινήτων μετά τη νομισματική μεταρρύθμιση του 1923, από την άλλη. Αυτά τα κεφάλαια διοχετεύθηκαν σε μεγάλο βαθμό σε συνδικάτα, ενώσεις και τοπικές αρχές για εκτεταμένες, νέες κατασκευές.

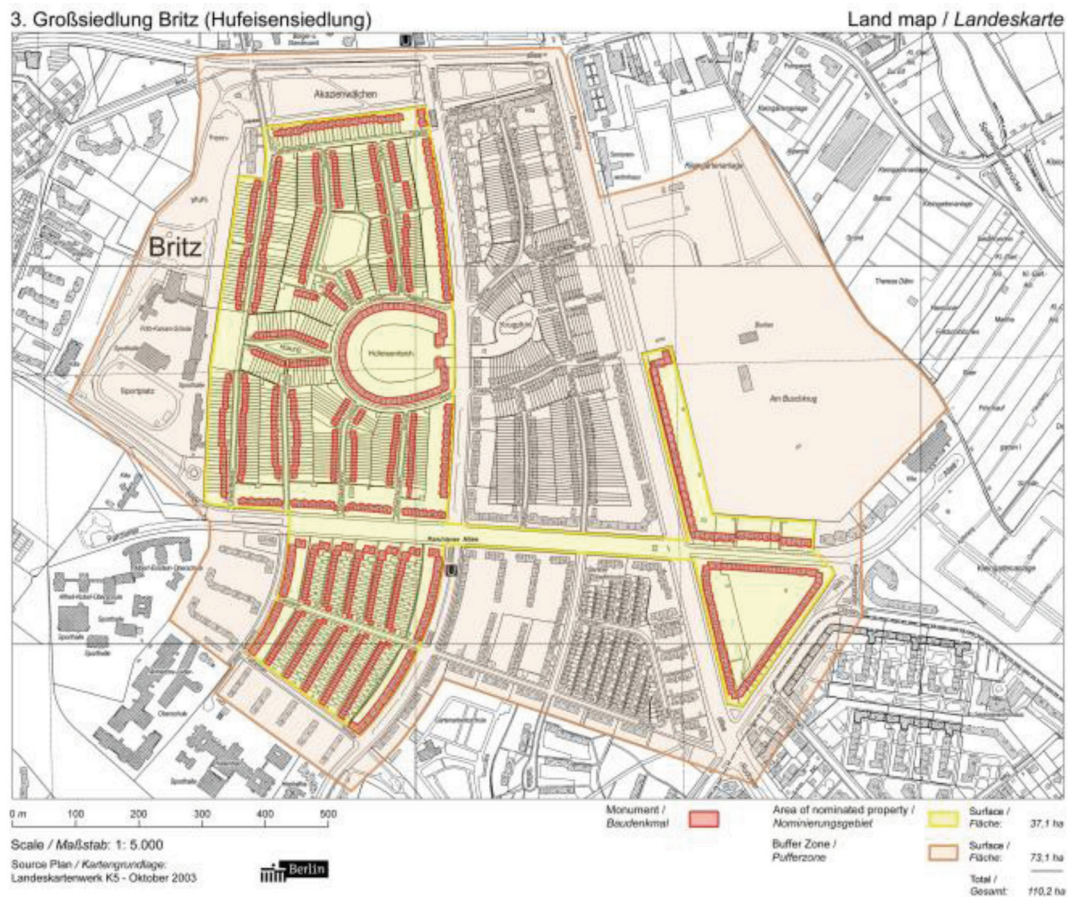
Η Νέα Αρχιτεκτονική στη Γερμανία του Μεσοπολέμου

Το πρόβλημα στέγασης στο Βερολίνο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχε ιδιαίτερα καταστροφικές προεκτάσεις. Μέσα σε ένα πλαίσιο που περιλάμβανε εξαιρετικά υψηλές τιμές γης και ως επί το πλείστον σταθερό ρυμοτομικό σχεδιασμό, η ριζική βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού ήταν απαραίτητη. Ήδη πριν από τον πόλεμο, το 90% των Βερολινέζων ζούσε σε πολυκατοικίες 4-5 ορόφων, όπου 9 στις 10 δεν είχαν μπάνιο και σχεδόν οι μισές τουαλέτες βρίσκονταν σε κλιμακοστάσια ή σε αυλές. Σχεδόν τα μισά από τα διαμερίσματα βρίσκονταν στο πίσω μέρος των κτιρίων, χωρίς επαρκή φωτισμό και φρέσκο αέρα, ενώ το 42% ήταν διαμερίσματα ενός δωματίου όπου ζούσαν κατά μέσο όρο τρία άτομα.

Ο πολεοδομικός σχεδιασμός του Βερολίνου τη δεκαετία του 1920 διαμορφώθηκε από τον σοσιαλδημοκράτη Martin Wagner, ο οποίος ήταν δημοτικός σύμβουλος, υπεύθυνος των πολεοδομικών υπηρεσιών της πόλης από το 1926 έως το 1933. Ο σοσιαλιστής και αφοσιωμένος σε θέματα κοινωνικής πολιτικής Wagner ήταν ένθερμος υποστηρικτής του κινήματος Neues Bauen (Νέα Αρχιτεκτονική), που συνδυάζει τα πρότυπα της βιομηχανικής κατασκευής με τις αρχές του πολυκεντρικού αστικού τοπίου της ιδανικής κηπούπολης. Ο Martin Wagner θεωρούσε πως ένα σύστημα χώρων πρασίνου που θα ανακούφιζε τη μεγάλη πόλη και τις πυκνοκτισμένες περιοχές και θα προσέφερε συγχρόνως στους κατοίκους χώρους αναψυχής, ήταν καθοριστικής σημασίας για τον πολεοδομικό σχεδιασμό. Ο ίδιος διαχώρισε τους χώρους πρασίνου σε υγιεινής και διακοσμητικούς, με τους χώρους πρασίνου υγιεινής να προωθούν τις ανθρώπινες συνθήκες διαβίωσης σε ένα υγιές οικιστικό περιβάλλον. Το συμπέρασμά του ήταν ότι πρέπει να δημιουργηθούν ανοιχτοί χώροι όπου αυτό χρειάζεται, κοντά σε κατοικημένες περιοχές. Ακολουθώντας τα πρότυπα της ιδανικής κηπούπολης, αποφασιστικός παράγοντας υπήρξε η σύνδεση πόλης και εξοχής, χρησιμοποιώντας έναν υπερδημοτικό χωροταξικό σχεδιασμό. Μέσω της αποκέντρωσης, της δημιουργίας υπο-κέντρων μέσα στην πόλη και της επέκτασης των προαστίων, ήθελε να ελέγξει την αύξηση του πληθυσμού και να αποτρέψει την περαιτέρω συσσώρευσή του στο κέντρο.

Ο Bruno Taut, με τον οποίο συνεργάστηκε στενά ο Martin Wagner μέχρι το 1933, υπήρξε ο σημαντικότερος αρχιτέκτονας του Neues Bauen, του αρχιτεκτονικού κινήματος που αντιτάχθηκε στην προϋπάρχουσα παραδοσιακή οικοδομική προσέγγιση. Τα κτίρια δεν θα χτίζονταν πια γύρω από στενές, σκοτεινές αυλές, αλλά θα έπρεπε να είναι ευάερα και ευήλια, μέσα σε ένα καταπράσινο περιβάλλον. Το πρώτο μεγάλο συγκρότημα κατοικιών που σχεδιάστηκε από τους Wagner και Taut ήταν το Hufeisensiedlung, στο νότιο τμήμα της πόλης. Εδώ, ο στόχος των αρχιτεκτόνων ήταν να σχεδιάσουν λειτουργικά, βιώσιμα και οικονομικά διαμερίσματα, ενσωματωμένα σε ένα υγιές, πράσινο περιβάλλον. Σύντομα θα ακολουθούσε και η κατασκευή άλλων οικισμών, όπως οι Carl-Legien-Siedlung και Waldsiedlung Zehlendorf.

Η Hufeisensiedlung των Bruno Taut και Martin Wagner, 1925-1933.

Από το Bauhaus στη Χάρτα της Αθήνας

Ο Hannes Meyer ήταν ο διευθυντής της σχολής Μπαουχάους από το 1928 έως το 1930 και ακολούθησε κι αυτός παρόμοια προσέγγιση. Ο Meyer ήταν εξαιρετικά επικριτικός στον τρόπο με τον οποίο αναπτύχθηκε το Μπαουχάους, καθώς θεωρούσε ότι αυτό που υπηρετούσε η σχολή ήταν ήδη πολύ ακριβό και απευθυνόταν στις ανώτερες τάξεις. Η θεωρία του όσον αφορά την κατασκευή υπογράμμιζε την κοινωνική διάσταση του σχεδιασμού και απομακρυνόταν από την έννοια της τέχνης, η οποία ήταν η βασική αρχή του Μπαουχάους. Ο Meyer ώθησε τους σπουδαστές να μελετούν τη διαδικασία της ζωής του μελλοντικού χρήστη. Για τον ίδιο, η κατασκευή, όπως και ο σχεδιασμός του ανθρώπινου περιβάλλοντος, πρέπει να γίνονται με βάση τις κοινωνικές ανάγκες, ενώ στόχος πρέπει να είναι η αρμονική κοινωνική οργάνωση. Τα σχέδια αστικής ανάπτυξης του μαρξιστή Hannes Meyer υπηρετούσαν το συνεταιριστικό κίνημα, θέτοντας την ευημερία των κατοίκων στο επίκεντρο του προβληματισμού του.

Τον Ιούλιο του 1933, στο πλαίσιο των Διεθνών Συνεδρίων Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (Congress International de l' Architecture Moderne, CIAM), πραγματοποιήθηκε το 4ο συνέδριο για τη «Λειτουργική πόλη» εν πλω, στα νησιά του

Σαρωνικού. Τα CIAM ιδρύθηκαν το 1928 σε μια ελβετική πόλη από μια ομάδα 28 ευρωπαίων αρχιτεκτόνων και οργανώθηκαν από τους Le Corbusier, Hélène de Mandrot και Sigfried Giedion. Στόχος ήταν η διατύπωση ενός αρχιτεκτονικού μανιφέστου του μοντέρνου κινήματος. Στα μέλη συμπεριλαμβάνονταν ο Hendrik Berlage (αρχιτέκτονας της περιοχής Zuid στο Άμστερνταμ), ο Hugo Haring (ένας εκ των αρχιτεκτόνων του οικισμού Siemenstadt στο Βερολίνο), καθώς και οι Hannes Meyer και Walter Gropius (διευθυντές της σχολής Μπαουχάους). Κατά την άφιξή τους στην Αθήνα τον Αυγουστο του 1933, πραγματοποιήθηκε στον Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο έκθεση με θέμα τη «Λειτουργική πόλη». Η Χάρτα της Αθήνας εκδόθηκε 10 χρόνια μετά, το 1943, αν και ένα σύντομο κείμενο που δημοσιεύτηκε αποτυπώνει περισσότερο προσωπικούς προβληματισμούς του Le Corbusier, παρά τα κοινά συμπεράσματα. Στο κείμενο υπάρχουν πολλαπλές αναφορές στην υγιή διαβίωση, στη σημασία του αστικού πράσινου, των ελεύθερων χώρων και του διαχωρισμού των λειτουργιών της πόλης.

Η Χάρτα της Αθήνας αποτέλεσε το προσχέδιο πολεοδομικού σχεδιασμού για πολλά μέρη του κόσμου στη μεταπολεμική εποχή, οδηγώντας στην κατασκευή νέων πόλεων και συγκροτημάτων κατοικιών με διαφορετικά αποτελέσματα: από την επιθυμητή οικιστική περιοχή (π.χ. το Hansaviertel στο Βερολίνο), έως κοινωνικά διαχωρισμένες περιοχές, όπως π.χ. περιφερειακά των πόλεων. Η εξάλειψη των επιδημιών μεγάλης κλίμακας στην Ευρώπη μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οδήγησε στον αφανισμό τους από τη συλλογική μνήμη, με αποτέλεσμα, σήμερα, η λογική πίσω από τον μοντερνισμό στον πολεοδομικό σχεδιασμό συχνά να λησμονείται και ο ίδιος ο μοντερνισμός να αποτελεί αντικείμενο χλευασμού.

Ωστόσο, ο παράγοντας υγεία στον αστικό σχεδιασμό και η παροχή στέγης ως δικαίωμα είναι κύρια χαρακτηριστικά του μοντερνισμού, τα οποία εμπεριέχουν και πολιτικές προεκτάσεις που πρέπει να ληφθούν εξίσου υπόψη. Δεν είναι τυχαίο ότι η υγιής διαβίωση και ο ρόλος του κράτους πρόνοιας στην παροχή επαρκούς στέγασης είναι στην πρώτη γραμμή των αγώνων για το δικαίωμα στην κατοικία από τότε.